

КНИГИ ЗА
ВСИЧКИ

КОНСТАНТИН ПАУСТОВСКИ

ЖИВОПИСНА БЪЛГАРИЯ

НАРОДНА КУЛТУРА

КОНСТАНТИН ПАУСТОВСКИ ЖИВОПИСНА БЪЛГАРИЯ

Превод: Иванка Васева

chitanka.info

ЛЮБОМИР ПАВЛОВ КОНСТАНТИН ГЕОРГИЕВИЧ ПАУСТОВСКИ

„Романтичната склонност не позволява на човека да бъде фалшив, невежа, страхлив и жесток. В романтиката се таи облагородяваща сила. Няма никакво разумно основание да се отричаме от нея в нашата борба за бъдещето и дори в нашия всекидневен живот“. Това заявява сам Паустовски в своето предисловие към шестте тома събрани съчинения, излезли през 1957–1958 г.

До каквото се докосне неговото перо, веднага чувствувате топлотата на съществуването, силата на едно дълбоко хуманно сърце, облъхва ви романтиката на обикновения живот, пълен с красота и радости. И големият магьосник на словото ви увлича със себе си в своя приказен свят, било, че пише за миналото, за светлите умове на човешката култура, било, че пише за живота на рибарите или за устрема към социализма на стотиците обикновени хора, новите съветски люде, героични в своето търсене на истината, на големия и светъл живот, необикновени в своите пориви.

Неговото художествено виждане е вече известно на българския читател най-вече от „Златната роза“, излязла през 1961 г. като издание на „Народна култура“. Издателството пусна през 1948 г. „Летни дни“, разкази за деца, а също и „Топъл хляб“. По-късно „Едно море се ражда“ — 1954 г. и малката повест „Съдбата на Шарл Лонсевил“ — 1961 г. В различни други издателства излязоха: „Подземната война“ ДВИ — 1959 г., „Народна младеж“ — „Далечни години“, първата част от неговата „Повест за живота“, „Стоманеното пръстенче“ — 1961 г., „Северна повест“, „Подарък“ — 1962 г., във Варненското издателство излязоха „Морски разкази“ 1961 и „Черно море“ 1962 г. Сега поднасяме на нашите читатели тази малка книжка разкази и очерка „Живописна България“. В тях диша богатството на руската природа, те са като старинни миниатюри, които омайват с рисунъка и багрите си.

Характерите на героите му са одухотворени. Този голям художник на братската съветска страна ни пленява с многострунната си лира и с дълбоката проникновена хармония на своите композиции.

Константин Георгиевич Паустовски е роден в Москва през 1892 г. Баща му е бил чиновник по ведомството на железниците. Младият Паустовски е сменил много професии и много е пътувал. Тази негова „муза на далечните странствувания“ е вдъхновявала творчеството му и е придала несравнима пъстрота на творбите му. Работник, моряк, журналист и т.н., той взема участие в гражданската война и от всичко това, което е обвеяло неспокойното му съществуване, той натрупва богат жизнен опит.

Първият му разказ излиза в печата през 1911 г. А от 1925 г. Константин Георгиевич тръгва по широкия и труден път на писателското поприще. В първите му произведения ярко се откроява увлечението му в романтичната екзотика и фантастика, героите му са откъснати от живота. Едва в по-късните си произведения той се насочва към съветската действителност. През 1932 г. излиза неговата повест „Карабугаз“, посветена на героиката на съветските хора, които преобразяват природата. Романтиката на социалистическото строителство е основната тема на неговото зряло творчество. Тя диша във всичките му последвали творби: „Колхида“ — 1934, „Черно море“ — 1936, „Северна повест“ — 1939; после идват „Повест за гората“ — 1948, „Едно море се ражда“ — 1952, посветена на Волгодонския канал. Последното му голямо произведение е автобиографичната „Повест за живота“, излязла в четири части. Тя все още чака да заеме заслуженото си място в нашата преводна литература.

Любомир Павлов

КЪЩИЧКА В ГОРАТА

Смята се, че най-голямата похвала за един прикачен мотор на лодка е да се каже, че работи „като шевна машина“.

Не знам как е на други места, но у нас, по горното течение на Ока, това е любим израз между разните речни хора — пазачи на шамандури, рибари, ловци и салджии.

Изобщо ние имаме много малко думи за похвала, а пък за да се нахока моторът — много: „газеник“, „таратайка“, „димоход“, „тенекиена кутия“ и най-сетне най-обидното — „вонещица“.

Досега моят мотор работеше като шевна машина, рядко проявяваше капризи и аз се реших дори да отплувам с него надолу по течението, доста надалеч от къщи. Такъв риск си позволяваха малцина собственици на мотори. На никого не му се искаше, ако моторът направи засечка, да върви срещу течението с весла. На някои плитчини Ока се носеше тъй плавно и стремглаво, че само като погледнеш течението — и ти се завива свят. На по-плитките места под дъното на лодката течеха пясъци като вода.

Веднъж отидох много надалеч, в непознати и живописни места. На левия бряг се простираше гора, на десния — върбалаци, преплетени с гъста мрежа къпини.

Денят беше горещ. На небето имаше бели грамади кълбести облаци. Струваше ми се, че облаците не се движат и чак като се вглеждах дълго в тях, започнах да забелязвам, че те менят бавно очертанията си и сякаш растат нависоко. Техните ослепителни и твърди върхове отиваха все по-нагоре към най-високата точка на небосвода. Сегиз-тогиз откъм тия разрастващи се облаци долиташе глух и привлечен звук — може би беше далечен и тежък гръм или пък някъде страшно високо минаваше реактивен самолет.

Когато човек е в реката, винаги трябва да се вслушва във всякакви звуци. А през лятото оная година имаше много бури. Те връхлитаха някак изневиделица, внезапно, като предателски изскачаха зад високите стръмни речни брегове и завои.

В знойни дни далечината тънеше в мараня. Небето бе забулено в мъгла — сиво-синкава и толкова гъста, че през нея не прозираха черните кълба буреносни облаци и характерните облачни вълни с раздърпани жълти коси, които се спускат чак до земята.

Затова опитните рибари, хвърлили някъде котва — „на камък“ край брега, не се доверяваха много на зрението си, а се стараеха и да се ослушват.

Старият пазач на шамандури със странния прякор „Изпокрали шамандурите“ винаги казваше, че слухът работи по-точно от окото. Старецът вече се канеше да се „пензионира“, оплакваше се, че му е отслабнало зрението. „Трябва да е от слънчевите петна по водата — казваше той. — Цял ден гледаш реката според службата, а очите не са държавни... И току-виж, пред тях почнали да сноват черни мухи.“

Споменах прякора на пазача на шамандурите, а всъщност той се казваше Захар Шашкин. И, разбира се, трябва да се обясни отде идва прякорът.

Преди около десетина години Захар Шашкин съгрешил — напил се по случай сватбата на сина си, както казват, „до възторг“ и в такова състояние тръгнал по мръкнало да пали светлините на шамандурите. В района на Шашкин имало само седем: три бели и четири червени. А в къщурката му още гуляели, допивали си гостите — приятели и роднини от съседното село, все речни хора, дошли на сватбата със собствени лодки.

Тръгнал Захар, а след някакви си пет минути гостите гледат, че се връща, вика нещо, цял пребледнял. Гостите изскочили на вратата и чуват, че Захар вика неразбрани и страшни думи:

— Изпокрали шамандурите! Няма ги шамандурите!

Вика и плаче, и си трие лицето със сивия каскет. Всички гости, разбира се, наскочали в лодките и с пълен ход — към шамандурите. Защото знаете какво става, ако, да кажем, са изпокрали шамандурите или пък те не светят. Това е държавно престъпление. То се знае, настанала суматоха, врява, викове, но на никого не му идва на ум, че за какъв дявол му са притрябвали на крадеца шамандурите.

Ала всичко свършило благополучно. Шамандурите се оказали на местата си. Пиян, Шашкин просто не ги бил забелязал. По здрач сянката разсича реката на две и понякога шамандурата така се крие в нея, че в никой случай не можеш да я видиш.

А Шашкин оттогава почнал да се оплаква на близките си, че му са отслабнали очите, ама се оплаквал предпазливо, да не стигне до началниците.

Бях хвърлил котва до самия върбалак, когато покрай мен бързо мина Шашкин и ми подвижна:

— Буря иде. С вятър. Спирайте край гористия бряг, ей там — отвъд носа. Там има къща в гората. И аз ще се скрия в нея.

— Чия е къщата? — попитах. Дотогава, не зная как, не бях я забелязал.

— На Светослав Рихтер, музиканта. Мигар не знаехте? Московският музикант. Жена му е певица. Само че презимето ѝ не мога да изрека, много мъчно презиме.

Аз не знаех, пък и не можех да предполагам, че в такъв безлюден пущинак се е заселил известният наш пианист. Вдигнах котва и тръгнах след Шашкин. Забравих да кажа, че от няколко години насам на всички пазачи на шамандури бяха дали държавни мотори за лодки. Силни мотори, тъй че Шашкин ме изпревари. Но аз и не бързах да го настигна.

Спрях след него лодката до един малък дъсчен пристан. От всички страни той беше закрит от розовите и високи цветове на върбовката и затова не бях го забелязал по-рано.

Зад пристана по стръмния пясъчен бряг се издигаше гъста смесена гора, но не се виждаше никаква къща.

Изкачих се след Шашкин на склона и едва тогаз видях сред шубраците, съвсем закътана от тях, малка къщичка. Тя бе затворена, а на перилцата на мъничкото покрито стълбище висеше хавлиена кърпа.

— Май че още не е дошъл нашият музикант — каза Шашкин. — Ще си докара и инструмента. Къщурката е, така да се каже, на кокоши крачка, а я ѝ вижте вратата — колко е широка. Да може да се внесе инструментът.

Шашкин попипа кърпата.

— Забравили са я сигур есенес. Гледай как са я избелили дъждът и слънцето — красота. Та вие белки не знаехте, че при нас тук живее музикант? Душа-човек! Но не обича да му пречат, кога свири. Там отвъд гората е нашето село. Четири-пет километра е до него, не повече. Нашите селяни са разбрани хора и уважават човека. И обичат музиката. Не се доближават много до къщата, а кога дойдат да

послушат музика, или в шубраците се крият, или слушат от реката. Понякога, уморени от колхозната работа, навечерят се дома и се промъкнат тук — щѐ им се да послушат. Аз това, да ви кажа направо, не го разбирах. Какво има в нея, в тая музика? Виж, с хармониката, то се знае, сме свикнали. А туй — роял! Никога не съм го чувал. Само по радиото, а пък нашето свири дрезгаво. Да! А всички говорят за тоз роял с уважение. Значи, има в него нещо. Няма народът без нищо да се вълнува зарад музиката, както се вълнува, да речем, нашата младеж. Ама докъде стигнаха! Всеки ден вардят, особено момичетата, кога ще засвири. А и после, разбирате, спорят помежду си какво бил свирил. Една казва еди-какво си, а друга — друго.

Та чуйте, значи, как почнах аз да разбирам музиката. Просто, да ви кажа, по една щастлива случайност. Една нощ тръгнах да проверявам риболовните кошове. Нощта беше юнска, както сега, доста светла и зарята все не искаше да угасне, все си тлееше полекичка над земята. Зад завоя се откри гората на стръмното — ей таз гора. Тя е гъста, в нея има много липи — необикновена гора, може да се каже — и цяла потънала в мрак, в роса, в тишина. Оставих аз веслата, запуших. Лодката сама си плува по течението. И изведнъж, не знам дали ще ми повярвате, цял трепнах, като да ме опариха: от гората, от оная тъмнина и тишина зазвънтяха сякаш стотици звънчета. С такива, знаете, леки извивки, а сетне се разпиляха по гората като ято гълъби пред буреносен облак. И запя гората тъй силно, сякаш някой човек се връща от далечна страна и праща, значи, хабер кой знай кому — на жена негли или на сгоденица-хубавица, — че наближава бащина къща. Налетяха ме, разбираш, едни мисли... а тогаз взе да ми се струва, че цялата гора и водата в Ока досам дъното, и небето, и всичките листа — всичко пее, всичко те хваща за сърцето и те отнася незнайно къде. Срам ме е да кажа, само на вас ще призная: заплаках, спомних си целия си живот, каквото е имало и лошо, и хубаво в него. И от ония сълзи като че се разтопи ледът на сърцето. А аз комай цял живот съм го носел в гърдите, чувствавах го. Оттогаз, щом дойде музикантът, всеки ден, кажи-речи, се домъквам тук, чакам. Та такива работи! И ми се ще да ида поне веднъж в Москва, да послушам тамошната музика. Които са били в Москва, казват, че тук има един инструмент, а там цял симпатичен оркестър, десетина инструмента, че и двайсет... Душата не може да изтрае на такава музика...

Шашкин помълча, смутено разтърка чело, после погледна небето.

— Май че минава встрани от нас. Аз да тръгвам. А вие какво решавате?

— Аз май ще поостана...

Шашкин си тръгна. Излязох към брега, погледах накъде отива бурята и видях, че иде право към гората и къщичката на Рихтер. Шашкин вече беше изчезнал зад завоя.

Трябваше да изчакам бурята. Върнах се при къщичката, седнах на тераската на пода, облегнах се на затворената врата и се приготвих да остана очи с очи с бурята. И си помислих, че така е най-добре. Ако беше останал Шашкин, неизбежно щяхме да почнем да говорим и нищо нямаше да мога да видя както трябва. А пък ми се искаше да проследя как ще премине бурята, от начало до край, без да пропусна нито една промяна.

И, както казват малчуганите, бурята ми „издаде“ всичкия си блясък и цялата си красота.

Притъмня. Ниско, с тревожни викове прелетяха навътре в гората изплашени птици. Внезапно светкавица сгърчи конвулсивно небето и аз видях над Ока онази димна облачна вълна, която винаги се влачи бавно пред голяма буря.

После още повече притъмня — тъй силно, че ноктите на почернелите ми от слънцето ръце изглеждаха ослепително бели, както е нощно време.

От небето лъхна резкият студ на всемирното пространство. И отдалеч се затъркаля бавен и важен гръм, който все повече и повече се приближаваше и сякаш огъваше по пътя си всичко. Той силно разтърсваше земята.

Вихри облаци се спуснаха към земята като тъмни свитъци и изведнъж се случи чудо — слънчев лъч прониза облациите, падна полегато върху гората и начаса рукна бърз, шибан от гръмотевиците, също такъв полегат и буен пороен дъжд.

Той бучеше, ликуваше, удряше с все сила листата и цветята, ускоряваше се, мъчейки се да надмине сам себе си. Гората блестеше и димеше от щастие.

След дъжда изгребах водата от лодката и си тръгнах към къщи. Свечеряваше се. И изведнъж във влажния след дъжда хлад усетих как

се носи на вълни по течението на реката чудесният опияняващ мирис на цъфнали липи. Като че някъде наблизко бяха цъфнали на стотици километри липови гори и паркове.

В този мирис се таеше нощна свежест, мирис на студени момински ръце, целомъдрие и нежност.

И изведнъж аз разбрах как Шашкин е почувствувал музиката, колко скъпа е нашата земя и колко малко думи имаме, за да изразим прелестта ѝ.

1960 г.

ПЕСЪЧИНКА

Повечето хора смятат, че разказите трябва да бъдат поучителни. Но както всякога има чудаци, преди всичко самите писатели, които не желаят да се подчиняват безпрекословно на тази истина. Те твърдят, че някои разкази, при все че не поучават читателите, просто могат да им доставят радост, като им покажат например красотата на някаква мъничка песъчинка, която може да пречупва слънчевата светлина и да я превръща в множество разноцветни сияния и дъги.

Веднъж говорехме за това с един мой познат възрастен писател, седнали на каменния парапет на кримското шосе.

Точно пред нас по чакълестия склон цъфтяха на златни капки храсти жълтуга, а зад нас димеше и сияеше като синя бездна Черно море. То гонеше към брега хиляди малки пенливи вълни.

Вълните идваха към брега под ъгъл, от югоизток, и затова връхлитаха плажовете не като равномерно бучаща грамада, а с ритмичните пориви на малки полегати вълнички.

— Такива вълни работят като витлото на Архимед — каза възрастният писател. В миналото той беше инженер и затова употребяваше и в живота, и в прозата си технически сравнения.

Над храсталаците на жълтугата по кремъчните завои се простираха лозя. Там работеха девойки с бели забрадки, вързани много ниско, чак над веждите. Вятърът развяваше избелелите от слънцето поли на леките им рокли.

Една от девойките тичаше с подскачания по шосето, надолу към морето. На няколко крачки от нас тя се спъна, падна, силно удари крака си в един камък, бързо се изправи и заподскача на един крак към парапета.

Тя седна до нас и поемайки си въздух през стиснатите от болка зъби, вдигна наранения си крак, обгърна го с ръце и смутено се засмя. Мъчеше се да си даде вид, че нищо не се е случило и че ударът е бил незначителен. Но по побледнелите ѝ очи се виждаше, че много я боли.

Аз отидох до малкия поток, който пресичаше шосето и вече бе успял да довлече върху асфалта ивичка чист едър пясък, намокрих кърпичката си и я подадох на девойката. Тя ми благодари и като се мръщеше от болка, обвини наранените пръсти с мократа кърпа.

— Никак не минава болката — оплака се тя с виновен глас. — Ама че глупост!

— Седете мирно! — строго ѝ каза възрастният писател. — Ще спрем първата кола и ще ви откараме в Мисхор. В поликлиниката.

— Няма нужда! — примоли се девойката. — По-добре да поседя още. Може само да мине.

Съгласихме се.

Девойката беше тъничка, с къса, много стара рокля, която е била някога зелена, а сега бе избеляла и посивяла. Тя гледаше крака си, без да вдига очи, и затова се виждаха добре само дългите ѝ черни мигли. Изпод бялата забрадка се подаваха кестеняви коси.

— Къде живеете? — запита възрастният писател.

— Цялата наша бригада живее на палатки — отвърна девойката. — Ей там, отвъд лозето. Ние в това лозе работим...

Тя вдигна очи и аз се учудих: при тези тъмни мигли и коси очаквах да видя тъмни очи, а те бяха светлозелени и като че покрити с влагата на сълзи — тъй силно блестяха.

И двете колена на девойката бяха ожулени от чакъла. По тях се виждаха малки резчици кръв.

За да отвлече вниманието ни от наранения си крак, девойката каза:

— Каква великолепна жълтуга!

— На какво ви прилича? — попита я писателят. — Не знаете ли?

— Не, не мога да се сетя.

— Тогава аз ще ви кажа.

Сигурен бях, че сега писателят ще направи някакво чисто техническо сравнение, но той погледна жълтуката, помисли и промълви:

— Ако хвърляте в златна вода валчести морски камъчета, ще се получат ей такива фонтани, капки и струи. Нали?

— Да, наистина — тихо каза девойката. — Казахте го, както пише в стиховете на някой добър поет. Аз много обичам стихове. Но сега нямам време да чета.

Тя ни разправи, че преди една година е завършила десетокласно училище в едно малко градче в Полтавщина, че това градче се нарича Хорол, а край него тече топла плитка рекичка, обрасла със стрелолист. Разказа ни, че баща ѝ е умрял отдавна, а майка ѝ — медицинска сестра — толкова много е заета, че не ѝ остава време за любов към единственото ѝ момиче, тоест към нея, към Льоля. Разправи, че решила, след като завърши училище, да стане ботаника-селекционерка и затова сега е на трудово-производствена практика в кримските лозя. Работата е трудна и деликатна, сортът на гроздето в тези лозя е капризен и, най-важното, работата е много камениста.

— Каква? — учудено я запита писателят.

— Камениста. Земята е като камък, коренът на лозата също така е твърд като камък и наоколо лъха горещина от нажежените от слънцето камъни. Аз отначало толкова много страдах от горещината, че дори плачех. А сега я обикнах и вече ми се струва, че тя разкроява земята. Но най-хубавото време е, когато горещината се слее със здрача, почне едва забележимо да намалява и въздухът стане толкова тих и просто нежен, че сама си се чувствуваш щастлива.

— Наистина щастлива! — повтори тя и леко порумения. — Нас в училище директорката все ни учеше, учеше, че не бива да се поддаваме на чувствителност. А сега разбрах, че е било глупаво. Досетих се, че вие сте писатели. Тук, в Ялта, има писателски почивен дом. Писателите трябва да разбират всичко по-спокойно и по-добросърдечно, отколкото другите хора. Та ето, кажете ми: мигар е лошо човек да бъде добър и дълбоко да разбира хората и красотата, която го заобикаля? А мен всички ме обвиняват в чувствителност, понякога дори и тук, в бригадата. Виновна ли съм, че ей там, отпред, Аю-Даг, целият в син дим, се слива със синьото небе и дори като че ли се разтапя в него? А пък на мен ми става радостно на душата от това. Тъй радостно, че начаса започвам да си измислям какви ли не неща, за да ми стане още по-радостно. Неотдавна например прочетох в една стара книга думите „лазурна далечина“. И си казах: „Аю-Даг е не в синя, а в лазурна мъгла.“ Или „лазурно-синя“. Не знам как е по-правилно и по-хубаво да се каже. А после започвам да си представям, че се катеря към върха му, наоколо цъфтят трънки — бели като лек снежец, а далеч долу се люшка морето и отправя нагоре по урвите отраженията на слънчевата светлина. И ми се иска да се разтворя в

тази черноморска светлина и синева — и ако трябва да умра, иска ми се да умра именно тук.

Изведнъж девойката се смути и млъкна.

— Сигурно е глупаво — каза тя. — Извинявайте. И моля ви се, не ми се смейте.

— Не — отговори писателят, — няма да ви се смеем, макар че сте смешна. И много мила. И аз имам една такава смешна и мила дъщеря. А когато се омъжите...

— Аз никога няма да се омъжа! — разпалено го прекъсна девойката.

— Всички така казват — засмя се писателят. — И вие също. Защото още не сте обичали. Завиждам ви. Честна дума! Страшно ви завиждам. Както завиждам на човек, който не е чел още „Евгений Онегин“, но скоро ще го прочете. Чели ли сте „Гранатовата гривна“ на Куприн? Не? Чудесно! Бих дал много да мога да ви погледам, когато четете този изключителен разказ. Да следя как ще помръкват и ще се пълнят със сълзи очите ви, как ще мръщите вежди и ще хапете устни, как изведнъж ще се усмихнете и беззвучен смях ще затрепти в гърлото ви.

— Откъде знаете, че така чета хубавите книги?

— Дъщеря ми чете книгите именно така! А любовта — истинска, светла и проста като кое да е полско цвете, ей като онази бяла и скромна трънка — непременно ще дойде. Все едно дали я искате, или не. Знам какво говоря.

— Колко интересно е да се говори с вас! — каза девойката. — Ето, кракът не ме боли вече толкова силно. Мога да стигна до Мисхор.

Ала тя не можеше още да върви, във всеки случай — без бастун не можеше. Тогава ние застанахме от двете ѝ страни, тя ни прегърна през раменете и накуцвайки, а понякога съвсем подвила болния си крак, полекичка заслиза по шосето.

Ние я водехме предпазливо, като някаква скъпоценност. А и наистина тя беше жива скъпоценност, изпрашена от кримския чернозем, стеснителна, със зелени смутени очи. И аз, може би малко пресилено, си помислих, че всяка педя земя, дето стъпваше малкият ѝ крак, обут с ниска пантофка, трябва да бъде скъпоценна за нас, старите хора. До тази педя топла земя се е докоснала младостта — онова

единствено нещо, заради което живяхме и работихме толкова много трудни и понякога неблагоприятни години.

„Знае ли това младежта? — мислех си. — Знае ли го тази девойка? Животът би загубил почти смисъла си, ако младостта не познаваше работата на по-старите поколения.“

И девойката като че отгатна за какво мисля. Поправяйки ръката си на моето рамо, тя предпазливо докосна с длан страната ми и в това неволно докосване изведнъж почувствувах ласка. А може и само тъй да ми се е сторило, както ми се е случвало често. Спомних си стиховете на Луговской: „Жадувам сън дълбок, дълбок... жадувам ритъм най-висок...“ „Изглежда, че в това именно се крие истинската мъдрост на жизнените стремежи — мислех си аз. — Ето го този дълбок, дълбок сън, лазурната синева на въздуха, люлеенето на тънката мъглица над морските пространства, едва забележимото трепкане на първата звезда над гребена на планините.“ Посочих я на девойката и на възрастния писател и без сам да зная защо, казах:

— Навярно това е звездата, чийто лъч е посребрил пролетните долини.

Възрастният писател ми отвърна просто:

— Обичам живота!

А девойката каза, че днешният ден за нея е много, много хубав, при все че сама още не може да разбере защо.

Ето и целия разказ. Тук няма нищо поучително, но може би в него се крие онази единствена „песъчинка“, която може поне малко да зарадва хората и да ги накара да се усмихнат, без да търсят този път в малкия разказ дълбок смисъл.

Ялта, април 1959

ВЪЛШЕБНИК

Към книгите на Грин може да се напише много кратък и шеговит предговор. Например такъв: „Читатели, аз не искам, пък и просто нямам никакво право да ви развалям насладата, която несъмнено ще изпитате от четенето на тази книга. Затова предпочитам да мълча, да не разказвам предварително и дори с няколко думи да не давам преценка за съдържанието на една повест с толкова просто и същевременно тайнствено заглавие — «Кораб с алени платна».“

Но все пак аз ще напиша за Грин поне няколко страници. Твърде дълго мълчаха за този забележителен писател, живота му знаят само малцина и затова той заслужава сега свободно и приятелски да поговорим за него.

Има една стара легенда как през едно мирно и весело градче минал неизвестен никому вълшебник, който свирел на флейта, и отвел със себе си всички градски деца, очаровани от свиренето на флейтата. Децата тръгнали след вълшебника и не се върнали.

Спомних си тази легенда, докато си мислех за нашия изключителен писател Александър Грин. Ако той влезеше в някой град и още от градските порти почнеше да разказва някоя от своите великолепни истории, може би би извел от града не само децата, но и цялото му население — и възрастните. Би извел всички хора, в чиято душа е останала поне капка безстрашие, поне капка желание да видят целия свят и да бъдат щастливи.

Завиждам на онези от вас, на онези млади читатели, които ще прочетат за първи път книгата за кораба с алени платна, тази чудесна история, феерия, приказка, която би могла да поведе след себе си хиляди и хиляди хора дори и от най-прозаичния и безчувствен град на света, такъв, да кажем, като квакерския и лицемерно-набожен град Бостон.

Къде се крие силата на тази книга?

Преди всичко — в изключителната ѝ поетичност. Като я прочетеш, изведнъж сякаш изстрелват в лицето ти фантастичен залп,

заряд, но не с барутен дим, а с целебен въздух от морета и цветя, горски дебри и треви. И сред многото аромати изведнъж долавяш скромния, но най-любим още от детството ни мирис на резеда и шибой. И дори ти се струва, че виждаш това цвете. По стъблото, огъвайки го, пълзи някакъв много угрижен бръмбар.

Четейки тази книга, ти влизаш заедно с героите ѝ в онази област на земята, където според думите на Грин влажните цветя изглеждат като деца, насила умити с вода, където зеленият свят диша с безброй мънички устица и пречи на човек да мине през ликуващите му дебри.

Да, от страниците на тази книга получаваш заряд от свеж вятър, ведър въздух, сияние на облаци. Потъваш в един свят на привлекателни и дори странни на пръв поглед хора. Почти всички те се отличават с една обща черта — простодушна човечност, смелост и жажда за нещо ново.

Неочаквано навлизаш ръка за ръка с Грин в обстановката на привлекателни човешки занятия, за които никога не си мислил сериозно, но излиза, че дълго и неясно си мечтал — в обстановката на мореплаване.

И тогава, като удари на тържествени акорди, прозвучават думите на Грин, прославящи мореплаването:

„Опасност, риск, власт над природата, светлина на далечна страна, тайнствена неизвестност, мяркаща се някъде любов, цъфтяща при среща и разлъка, увлекателен кипез от срещи, събития, безкрайно разнообразие на живота, а високо в небето — ту Южният кръст, ту Мечката. И всички континенти са пред проникателния поглед, при все че каютата ти е изпълнена с неотлъчната родина — с нейните книги, картини, писма, изсушени цветя, обвити в копринена къдрица, с кожения талисман върху коравата гръд...“

От тази книга научавате една забележителна истина. Ако имате достатъчно душевни сили и твърдост на характера, с тази истина може да прекарате разумен и интересен живот.

Но каква е тази истина?

„Разбрах една проста истина — казва Грин чрез устата на своя герой, капитан Грей. — Тя се крие в това: със собствените си ръце да правиш тъй наречените чудеса.“

Да се стремиш в живота към прекрасното, да откриваш в хората и в самия себе си такива богатства на духа и такава сила, за които сам не подозираш, да довеждаш всички достойнства в човека до пълен разцвет, да търсиш и намираш поетичната същност навсякъде, където тя се крие, дори в сухото стръкче сено, и с това да даряваш все повече и повече щастие на хората — нима това не е чудо на чудесата на нашата земя, която ние — защо да си кривим душата — все още тъй малко и тъй лошо познаваме (при все че сме уверени в обратното).

„Чудото може да се прояви във всичко — казва Грин. — В усмивка, във веселие, в прошка, във всяка казана навреме очаквана дума.“

Чудото не е превръщане на червения восък в злато или на откъснатите листове от календара в банкноти от по хиляда рубли от държавната банка или други подобни глупости. Чудото — това е всеки случай, който зависи от нашата човешка воля и ни изпълва със съзнание за щастие. Разбира се, никой от нас не може ясно, кратко и точно да обясни какво нещо е щастieto. Или, с други думи, да даде формула на щастieto. Това понятие не може да се вмести и в най-гъвкавата и свободна формула. Пък и необходими ли са обясненията и формулите?

Вероятно щастieto не може да се обясни, но то не може да не се почувствува и да не се види, дори ако най-мъничкото зрънце от него се изпречи на пътя ни.

Затова за щастieto може да се разкаже. Не е беда, ако разказът е малко несвързан, ако човекът, овладян от щастieto, говори не съвсем ясно, както например говори Грин за появата на кораба на Грей с алените платна.

„Из храсталаците се появи кораб; изплува и се спря точно в средата на зората. Оттам, отдалеч, той ясно се виждаше като облаците. Пръскайки наоколо веселие, той плуваше като вино, като роза, кръв, уста, като алено кадифе и яркочервен огън.“

Тъй може да говори само човек, развълнуван от очакването на щастието.

През своя труден и къс живот Грин е написал много разкази и повести. (Впрочем Грин е литературен псевдоним. Истинското име на Грин е Александър Степанович Гриневски.)

Между повестите и разказите на Грин особено се открояват по своята сила, могъща фантазия и поетичност повестите като „Път към нищото“ и „Бягаща по вълните“ и разказите като „Капитан Дюк“, „Бъбривият таласъм“, „Акварел“, „Трагедията на платото Суан“, „Остров Рено“, „Капитанът на пристанището“ и още много други — невъзможно е да се изброят накратко в няколко реда.

Разказите на Грин предизвикват у хората желание за разнообразен и осмислен живот, изпълнен с риск, предприемчивост, смелост и „онова чувство за възвишеното“, което е присъщо на почти всички борци за свобода, на художници, поети, учени, откриващи най-големите тайни на вселената, на пътешественици, изследователи и мореплаватели.

Действието на всички Гринови разкази се развива или на кораб сред неизвестни морета, или в измислени, пълни с главозамайващи живописни хубости крайморски градове с чудновати имена: Зурбаган, Лис, Гел-гю.

Вие всички си спомняте навярно стиховете на Михаил Светлов „Гренада“ с неочакваната, но вярна мисъл: „Красивото име — висока е чест!“ Тази мисъл иска да каже, че всичко в нашия живот трябва да бъде разумно и красиво, дори и имената на градовете и селищата. Името влияе върху настроението на хората, които живеят в едно или друго място. Приятно е да живееш в Балаклава, но е неприятно в селището Мътен Материк (има такова селище на река Печора). Но това е случайна забележка.

Трябва да се кажат няколко думи за живота, за биографията на Грин.

Грин е роден във Вятка в края на миналия век. Баща му — Стефан Гриневски, е бил заточен във Вятка за участие в полското въстание през 1863 година. Той работел във Вятка като счетоводител в болницата, пропил се и умрял в неволя.

Детските и юношеските години на Александър Грин минават в безизходна сиромашия. И както е сиво лошо изпраното от

нечистотията, засечено бельо, така и целият заобикалящ го вятски живот му изглеждал „засечен, като съдрано бельо“.

Преследват го несполуки. Изключват го от училище заради някакви невинни стихове за един от учителите. И през всичките години, чак до онзи щастлив ден, когато — заточен в Архангелск — Грин за първи път неочаквано като че и за самия него написва първия си „гриновски“ разказ „Остров Рено“, той не можел да си намери място в живота.

Мрачен, подтиснат от тежката си участ и мълчалив, този човек е сменил много професии. Той бил преписвач на роли в театъра, писар по кръчмите, теляк в банята, златотърсач, магазинер, моряк, чистел ръждата от параходните котли, работел като рибар в сдружения, бил най-сетне просяк и се хранел само с огризки в мръсни гостилнички по пазарищата. Най-покъртителната черта в биографията на Грин, която ни вдъхва най-голяма вяра в силите и чистотата на човека, е обстоятелството, че Грин, изпаднал на самото дъно на човешкото общество, запазил благородството на помислите, свежестта на въображението, вярата в красотата на човешкия дух и преклонението пред красотата на земята. И освен това той си е запазил една голяма ценност — своята проста човешка доброта и безкористие.

Всяко от тези окаяни занятия не му давало нито сносно възнаграждение за труда, нито радост, а все повече го угнетявало и свеждало надолу към земята. И само писателството спасило Грин и коренно променило целия му живот.

Но Грин никога не е умеел да живее и затова на няколко пъти, вече като писател, изпадал в тежки жизнени неволи.

Няколко пъти го спасил Горки. Алексей Максимович много обичал Грин — стеснителния и суров разказвач на приказки, писателя, който никак не приличал на всички останали руски писатели.

Но най-главното, най-важното, най-святото, с което нашата литература вълнува хората: любов към човека, към справедливостта, вяра в победата на справедливостта и красотата над тъпотата и безобразието — това качество бе изразено в произведенията на Грин с пълна сила, направи го наш истински съветски писател и книгите на Грин дълго още ще блестят нетленно, както блести всяка истинска скъпоценност на човешкия труд.

1959

ШЕПА КРИМСКА ПРЪСТ

Написаното по-долу е само малка частица от онова, което човек може да си спомни и напише за Луговской. Но нека тези няколко думи бъдат шепа от любимата му кримска пръст, която не можах на времето да хвърля на гроба на поета — мой добър и любим приятел.

През зимата на 1935 година вървахме с Луговской по пустата Масандровска улица в Ялта.

Беше облачно, топло, духаше вятър. По улицата се носеха с шумолене изсъхнали листа от клен, изпреварваха ни. Те се спираха на тълпи по кръстопътищата, сякаш обмисляха накъде по-нататък да тичат. Но докато се съветваха шепнешком, връхлиташе вятър, грабваше ги като някаква суха и шумоляща вихрушка и ги отнасяше.

Луговской гледаше с момчешко възхищение гонитбата на листата, сетне вдигна един лист и ми го показа:

— Погледни, крайчетата на всички сухи кленови листа са подгънати на една страна под прав ъгъл. И затова листът бяга при най-малкото движение на въздуха върху тези подгънати крайчета като на пет тънки крачета. Като малко зверче!...

И сега Масандровска улица си е останала такава, каквато беше по онова време — неочаквано живописна и типично крайморска. Тя е неочаквано живописна, защото там са събрани сякаш нарочно много стари разсъхнали се стълби, подпорни стенички, бръшлян, задънени улички, зидове от ломен камък, разкривени жалози на прозорците и малки дворчета с увехнали цветя. Тези дворчета се спускат стръмно надолу, към крайбрежните скали. Цветята винаги се полюляват от вятъра. А когато вятърът се усилва, до дворчетата долитат солени пръски морска вода и се полепват по разноцветните стъкла на терасите.

Споменавам всичко това, защото Луговской обичаше Масандровска улица и често я показваше на приятели, които не познаваха този кът от Ялта.

Вечерта, в деня, когато край нас се носеха по улиците кленови листа, Луговской дойде при мен и явно смутен, ми каза:

— Знаеш ли какво странно нещо ми се случи? Току-що ходих на телефонната станция да се обадя в Москва и още на вратата на нашия парк след мен тръгна един кленов лист. Тичаше до самия ми крак. Когато аз спирах, и той спираше. Когато аз избързвах, и той тичаше побързо. Не изоставаше назад от мен ни крачка, но не дойде в телефонната станция: гранитната ѝ стълба е прекалено стръмна за него и при това там е учреждение. Сигурно е забранено да влизат там есенни листа. Аз го погалих по гърба и той остана да ме чака до вратата. Но когато излязох, вече го нямаше. Изглежда, някой го е изгонил и стъпкал. И на мен, разбираш, ми домъчня, сякаш съм предал и не съм опазил един мъничък и смешен приятел. Глупаво е, нали?

— Не зная — отвърнах, — по-скоро е тъжно...

Тогава Луговской извади от джоба на куртката си празна цигарена кутия „Казбек“ и ми прочете току-що написаните върху нея стихове за този кленов лист — стихове, подобни на тъжна и виновна усмивка.

Такава усмивка забелязвах понякога и на лицето на Луговской. Тя се явяваше, когато той се връщаше от стиховете си към обикновения живот. Оттам той идваше, сякаш заслепен, и му беше необходимо известно време, за да свикнат очите му със светлината на зимния декемврийски ден.

Луговской имаше дарба на истински поет — той не вземаше назаем поезията. Той сам изпълваше с нея заобикалящия го свят и всички негови явления, колкото и възвишени или нищожни да изглеждаха те.

Едва ли имаше нещо, което да не предизвиква у него поетичен отклик — все едно дали е изстискано резенче лимон, величав плисък на крайбрежните вълни, закоравял от кръв шинел, чакъл по планинско шосе или плющене на флагче върху кулата на паракходна агенция. Преразказвано от Луговской, всичко това придобиваше чертите на легенда, епос, приказка или лиричен разказ. И едновременно — то всичко бе реално до осезаемост. Луговской казваше, че когато

съчинява стихове, влиза в приказната и същевременно реална „страна“ на душата си.

Веднъж той пристигнал в Ялта рано през пролетта. Творческият дом на писателите още не бил открит — достроявали го още. Луговской се настанил в една от празните, току-що варосани стаи, сред талаш и кофи с лепило и бои. Нощем оставал сам в пустото кънтящо здание и пишел върху дърводелския тезгях при светлината на газена лампа. Но, според неговите думи, никога не бил работил тъй леко. Сутрин се събуждал от тънкия звънтеж на дърводелски триони и плавната им песен е влязла като някакъв чуден напев в едно от стихотворенията му от онова време.

Луговской имаше много любими места, негови поетични „родини“: Средна Азия, Севера, крайбрежията на Каспийско море, Подмосковието и Москва, но може би най-любим за него, северняка, винаги си оставаше Крим.

Той го познаваше чудесно и го изучаваше много своеобразно. Веднъж, когато гледаше Яйла от балкона на хотела, ме попита виждам ли на върха на Яйла, вдясно от водопада Учан-Су, стар бор, подобен на пиния. С усилие — и то с помощта на бинокъл — аз открих този бор.

— Да прекараме оттук до онзи бор права линия — предложи Луговской — и да тръгнем към него напреко по тази линия. Ще заобикаляме препятствията само в изключителни случаи. Става ли?

— Става — съгласих се аз.

Така той бродеше понякога сам или пък с някого от приятелите си по Крим, като си избираше „видима цел“. Тези волни походи криеха много неочаквани неща, като всеки нов път. Луговской обичаше да ходи наслука. В това занимание имаше нещо момчешко, романтично, тайнствено. То дразнеше трезвите и сериозни хора. Смисълът му се криеше в това, че Крим, познат за него до най-малкия завой на шосето, му разкриваше свои неизвестни страни. От него падаха наслоените вековни представи. Той вече не беше само куп красоти, предназначени за възторг. Придобиваше благородна суровост, която хората, познаващи само южния бряг, не забелязват.

Веднъж в Ялта, през една зимна вечер, няколко писатели започнахме такава игра: кой може да напише за не повече от половин час разказ върху зададена дума. Нарочно измисляхме най-прозаични

думи. Те можеха да доведат до отчаяние дори човек с най-богато въображение. На мен например ми се падна думата „доене“.

Думите записвахме на листчета и после ги изтегляхме от шапката на стария, весел и мъничък като джудже Абрам Борисович Дерман. Дерман имаше прякор „Соцстарик“, тоест „Социалистически старик“, понеже според общото мнение при социализма всички старци ще бъдат също тъй мили и дейни като Дерман.

Луговской измъкна билетче с думата „високоговорител“, изпъшка и се намръщи. Дерман не се сдържа, изкиска се и потри ръце. Предчувствуваше неизбежния провал на Луговской.

— Засрамете се, старче! — каза Луговской с мекия си и дружелюбен бас, като напразно се мъчеше да му придаде заплашителни нотки. — Ще ми заплачете вие после! Кълна се в сянката на поета Ратхауз!

Защо си спомни за поета Ратхауз — не зная. Той е бил скучен като аптекарски ученик, безсъдържателен поет от края на XIX век.

— Скоро трябва да седате да пишете — загрижено предупреди Дерман и погледна своя старомоден, много голям джобен часовник. — Време е.

— Как не! — гръмна гласът на Луговской. — Как не, ще ви пиша разказ именно тук! Искам допълнително време. Не по-малко от час. Предлагам ви да изслушате моя разказ в Ливадия. Незабавно. Самият той ще отнеме само няколко минути.

— Ужас! — безстрастно промълви Александър Йосифович Роскин. — Общобразователна писателска екскурзия в Ливадия! Нощем! През декември! В буря и дъжд! Каква дивотия!

Навън наистина бушуваше буря с дъжд. Тя мрачно бучеше в старите кипариси. Тежки капки дъжд чукаха по прозорците не често от веднъж в минута. Чуваше се и как долу покрай брега вълните съскат, прехвърлят парапета и се разливат по асфалта на улицата.

— Както искате — сухо отвърна Луговской. — Ако не ви е удобно, напускам играта.

Всички зашъткаха и замахаха срещу Роскин. Предложението на Луговской беше неудобно, но примамливо; сложно, но привлекателно. В него се криеше тайна. А дори само това обстоятелство в нашия век на разбулените тайни ни импулсираше. И в края на краищата всички тръгнахме за Ливадия.

Ялта бързо и трескаво мигаше със светлините си, както бива винаги в такива ветровити, влажни, дъждовни бурни нощи. Морето ревеше и първобитен хаос се блъскаше о брега до нас и се завръщаше обратно в разбунения мрак.

Движехме се почти пипнешком по Царската пътека. Всички мълчеха. Пръскаше дъжд. Влажната земя миришеше на мая. Навярно опадалата шума започваше вече да угнива.

Луговской се спря, запали клечка кибрит и освети мокрото стъбло на един бряст. В него бе забита ръждясала безопасна игла.

— Тук! — каза Луговской. — Вървете след мен. Само че внимателно. Тук се рони.

Тогава Роскин отново се възмути.

— Кълна се в сянката на академик Веселовски — каза той, подражавайки на Луговской, — че това е разиграване! Блъф! Номера! Фокуси! Не желая да ме правят на глупак!

— Тогава можете да останете тук — сърдито отвърна Дерман. — Аз съм стар човек и пак не се пеня.

— Само това липсваше — да стоя тук посред нощ сам като истукан! — измърмори Роскин и предпазливо заслиза след всички.

В шубраците беше тъмно като във влажно подземие. Още неокапалите листа прокарваха по лицата ни студени мокри пръсти. Оттук морето взе да се чува по-ясно. Луговской се спря.

— Сега слушайте! — каза той. — Стойте тихо и слушайте.

Ние млъкнахме.

И ето, сред шумоленето на листата, слабото прещене на клонките и ромоленето на дъждовната вода, която се стичаше по каменистата земя, ние чухме дрезгав и унил глас. Той беше много слаб и сегиз-тогиз странно скърцаше.

„В заданието за проектиране — скърцаше гласът — институтът е предвидил един неикономичен начин за транспортиране на рудата от откритите рудници...“

— Ужасно! — прошепна Роскин.

Ръждиво прещене заглуши тези скучни думи. Сетне сред шубраците някой удари безцеремонно по клавишите на разстроен роял и Лемешев запя с леко скимтене:

*Когато колар бях на пощата аз,
бях млад и силица имах тогаз...*

— Какво е това? — уплашено запитва Дерман.
Лемешев млъкна и след малко каза с гласа на вентролог:

*Той иска
марксисткия базис,
да натъпче
в пантофа...*

— Вие сте много изкусен вентролог — спокойно каза Роскин на Луговской, — но все пак, моля ви се, прекратете това безобразие. И обяснете в какво се състои работата. Защото това вече прилича на подигравка, на гаврене, на господарско пренебрежение, на формалистично извъртане и мошеническо изопачаване на цитати.

— Аз не съм акробат, нито вентролог — отвърна Луговской. — Просто имам добър слух и ми провървя.

И той ни разказа как тези дни минавал една сутрин по Царската пътека и чул в шубраците дрезгав шепот. Човекът шепнал дълго. Луговской бил поразен от обстоятелството, че шепнел дори с известен патос, като артист, както се изразяваше той — „с треперлив, изпълнен със сълзи глас и с извивки“. Луговской се запровирал през храсталаците по посока на шепота и най-сетне видял един олющен и смачкан високоговорител, окачен на стъблото на висок бук. С гъгнив глас той мърморел нещо за творчеството на композитора Алябиев.

Скоро Луговской разбрал, че за празника на Октомврийската революция били сложили в Ливадийския парк няколко високоговорителя. След празника всички били махнати, а един, изглежда, е бил забравен.

Той честно се трудел дни и нощи, киснел под дъждовете, разсъхвал се и се пукал от слънцето, ръжда разяждала металическите му части, вятърът навял в него дребни хвърчащи семена, облепил гърлото му със сламчици. И накрая той се уморил, пресипнал от

надвикването с шума на морето и вятъра, простудил се, почнал да кашля и дори понякога съвсем загубвал гласа си и издавал само писък и скърцане.

Той страдал от студ и самота, особено в мрачните нощи, когато на небето нямало нито една, дори най-плаха мъничка звезда, която би могла да го съжали.

Но нито за минута високоговорителят не преставал да върши работата си. Не можел да млъкне. Нямал право да го стори, както пазачът на фара не може да не запали всяка вечер светлината му.

— Това е моят разказ — каза Луговской. — Не на книга, а в натура. Разказ за високоговорителя. За незабележимия герой. Ще го приемете ли, или не?

Ние всички приехме разказа му, както се изрази Дерман, „за първа класа“, при все че Луговской наруши правилата на съревнованието.

Луговской получи първа премия — една бутилка „Саперави“ от масандровите, тъй наречени „колекционни“ вина.

В Ялта посрещнахме с Луговской 1936 година.

На първи януари още от сутринта далечните планини оттатък града като да бяха потънали в летаргичен сън, загърнати в тъмен дим. Беше топло и сънено. Дълбока тишина цареше в дома на писателя и само на масата в гостната от време на време тихичко пращеше с лъскавите си листенца малък храст остролистник, току-що откъснат от парка. Сред черната му шума висеха кръгли твърди плодчета с цвѳета на яркочервена кръв.

В дома направиха малка елха и два-три дни ние всички с увлечение се занимавахме с окичването ѳ.

Възрастните хора се бяха превърнали в деца. Някой отиде в Никитската градина за големи шишарки от канадски бор, на друго заръчаха да намери „златен дъжд“. Писателят Никандров измоли от рибарите барабулка, пушена по черноморски (според него тя служела за „храна на боговете“). Никандров навърза тези сребристо-кафяви рибки за опашките във вид на широки ветрила и тъй ги окачи на елхата.

Луговской трябваше да се погрижи за свещичките. Той ходи за тях до Севастопол, дълго се бави и ние вече бяхме се отчаяли и мислехме, че ще ни излъже. Но два часа преди да запалим елхата, по

целия дом се разнесе вик: „Володя пристигна!“ Всички се втурнахме в стаята му и той, поруменял от вятъра, измъкна внимателно от джоба си малка картонена кутийка с разноцветни вити свещи.

— Може да се напише чуден разказ за това как намерих тези свещи в Корабелна махала. Кълна се в сянката на Кристиан Андерсен.

И навярно беше наистина така.

Най-много от всички се вълнуваше Георгий Иванович Чулков — един от стълбовете на символизма, извънредно изискан старец, който приличаше на композитора Лист.

Той дори донесе за елхата от града една играчка — балерина с къса книжна рокличка.

Аз боядисвах с темпера знаменцата на всички държави — дори и на несъществуващи — и правех от тях гирлянди за елхата. Ако не беше Луговской, нищо свястно нямаше да излезе. Той знаеше чудесно очертанията и цветовете на всички чуждестранни знамена — дори на такива като голямата колкото един джоб република Коста-Рика.

Боядисвах знаменцата и размишлявах върху необяснимата закономерност: колкото по-малка бе държавата, толкова по-превзето и ярко беше знамето ѝ.

Дядо Мраз направихме от памук, а в последната минута жената на един драматург донесе от Москва плюшено мече. Кой знае защо, най-много се зарадва на това мече Луговской. Той го почисти — мечето беше малко позапращено — и го сложи на паркета до елхата.

Новогодишната нощ мина много шумно. А на сутринта мътна, сякаш дремеща слънчева светлина обгръщаше всички стаи, подчертавайки тишината. Луговской беше станал най-рано от всички и сега, свеж, хубаво избръснат, палеше угрижено камината.

— След закуска ще идем с теб в планината — каза ми той, — отвъд Долоси, в охраняваната зона. Аз се уговорих с един отчаяно смел момък — шофьор. Денят е къс. Пътят за там е много опасен и ще трябва да ноцуваме в колата.

Точно така и стана. Ноцувахме в колата, в гората над една пропаст. На няколко крачки от нас като смътно-белеещо море се полюшваше небето. То бе изплувало от пропастта и, кой знае защо, бе спряло редом с нас. Понякога облачната мъгла съвсем се приближаваше до колата, удряше се в нея и литваше към върховете на дърветата подобно на безшумен прибой.

А преди това бяхме видели толкова много прекрасни неща, че аз за дълго запомних това пътуване, а може би и за цял живот — ако се съди по това, че си го спомням добре и сега.

Видяхме бездънни пропасти. И всеки път те предизвикваха у нас сърцебиене. Из страшната им глъбина се катереха нагоре букови и борови гори и ако тия вековни дървета не се сгромолясваха надолу от отвесните стръмнини, то беше навярно защото гъст и мъдър бръшлян, вкопчан с едната ръка за скалите, придържаше с другата клонките и стъблата им.

Навремени тесният път минаваше сред колонади от стари буки. Но въпреки триумфалната величавост на тези дървета и на всичките тези лесове подробностите, които улавяше погледът, бяха тъй живописни и тъй трогателни, че на човек ежеминутно му се искаше да спре колата, да ги разгледа и вдиша острия и същевременно нежен мирис на храсталаци и камъни.

Към полунощ облаците се свлякоха на дъното на клисурите и се показва ниска кървавочервена луна. С всяка минута тя все повече и повече бледнееше пред великолепната и девствена нощна земя.

При светлината на луната се открояваше понякога Чатър-Даг. От време на време го обвиваше някаква магическа мъгла. Той слабо димеше. Близостта на Чатър-Даг придаваше на нощта суров и романтичен оттенък.

Шофьорът ни се случи мълчалив и стеснителен. Почти всичко, което казваше, заслужаваше да се запомни.

— Аз съм доволен заради колата — каза той. — И тя сякаш не спи, а слуша, оглежда се. Не всеки ден може да й провърви да прекара такава нощ. Ще има какво да си спомня.

Слязохме от колата, седнахме на камъните, дълго слушахме звуците на нощта. Неочаквано Луговской попита:

— Спомняш ли си плюшеното мече?

— Спомням си. И какво?

— Нищо... Празни работи...

Той замълча за дълго. А след няколко дни ми прочете едно чудесно свое стихотворение.

Мечето от пъстрата витрина

*подариха на едно дете,
беше още с прах от магазина,
с верен поглед, с рунтаво лице.*

Слушах лаконичните строфи и от тях лъхаше на мъгла, ветрове, влажна кора, кремнист мирис на сипеи и храсталаци, напомнящи цялата онази нощ, която току-що описах.

В тези стихове плюшеното мече все пак през нощта срещу Нова година напуска хората, тяхната топлина и стопанката си — малкото момиченце. Напуска ги „много тихо, много благодарно, тупайки със тъпите крачка“.

*Кланяха се шумно дървесата,
зашумя тозчас дола дълбок,
впил очите стъклени в тъмата,
крачеше кафявият мечок.
Сведе клони, ласкаво му рече
престарелият и мъдър бук:
„Добър вечер! Здрав бъди ни, мече!
Где отиваш ти? Що дириш тук?“*

И мечето отговаря:

*„Аз на празник бързам — в таз долина
мечият народ се сбира пак.
Ще посрещнем Новата година,
в сняг и облаци с Чатър-Даг.“*

Няма да цитирам тук изцяло тези печални стихове. Но още тогава, при първото прочитане, ми се хвърли в очи приликата между тези стихове и разказа на Луговской за сухия кленов листец. И тук, и там, подобно на някакъв мъдър и добродушен Гъливер, той сгриваше с душевната си топлота като с дъха си всичко живо.

Той беше добър. Обичаше обикновените хора и простодушните зверове.

Именно от тази доброта и желанието за щастливи дни, щастливи месеци и щастливи векове, от желанието да разцъфти истинското щастие завинаги на нашата земя се е зародила и неговата поезия.

В началото на пролетта на 1936 година ние пътувахме с Луговской от Ялта за Севастопол. Здравчът ни свари край Байдарските врати.

За пръв път видях Крим не пожълтял от зной, а влажен, прохладен, в лудешки-буйна зеленина. Цъфтяха мириади венчета. Всяко от тях издаваше слаб тръпчив мирис, а всички заедно пръскаха тъй силен аромат, че пристигнахме в Севастопол съвсем упоени, като от сън.

Когато се спускахме от планината по северния склон, Луговской ми показва небето и аз видях на небосвода, на невероятна висота, навярно далеч отвъд пределите на земната атмосфера, някакви сребристи вълнички и съвсем тънички бели пера. Те трептяха с пулсираща най-нежна светлина.

— Това са загадъчните светещи облаци — промълви Луговской. — Те се образуват от кристали азот и наподобяват перата на исполинска птица. Казват, че носели щастие.

И наистина тези облаци ни донесоха щастие. То се криеше в нощните светлини на Севастопол, в лекия му въздух, в слабия тътен на морската шир, която обгръща града от всички страни, в тълпите млади моряци, в уютните кафенета, по прозорците на които цъфтяха червени циклами, в пропития с мирис на пелин въздух на Северната махала, дето отидохме късно вечерта с препълнения с матроси стар катер.

Матросите пееха полугласно „Варяг“. Луговской слушаше, сетне стана, хвана се за перилата и неочаквано неговият бас се присъедини към гласовете на матросите.

След минута Луговской ги беше вече покорил и поведе след себе си целия хор:

*На враг се не дава гордий наш „Варяг“
и никой не иска пощада.*

Пяха дълго. В Северната махала ние слязохме. Луговской седна на една стара адмиралтейска котва, която се търкаляше на брега край самотния фенер на пристана. В съседната къщурка с широко разтворени прозорци зад кичест люляк се смееше някакво момиченце.

Луговской тихо запя. Пееше на себе си. Това бе простишка песен, в която девойката се оплакваше от любимия си Джони.

*В едно той имаше вина:
сърцето женско не позна!
С какво добива то цена,
ти не разбра, мой Джони...*

Матросите, които бяха слезли заедно с нас от катера, бяха отминали вече доста далеч. Те чуха гласа на Луговской и спряха. Сетне бавно и предпазливо се върнаха, насядаха настрана от нас, за да не попречат, тъй, направо на земята, обхванали с ръце колене. Смехът на момиченцето в къщурката стихна.

Всички слушаха. Тъжният глас на Луговской сякаш остана сам-самин в необгледния крайморски мрак и страдаше, безсилен да разкаже за горчивината на любовта, обречена на вечна мъка...

Когато Луговской млъкна, матросите станаха, благодариха му и един от тях каза доста високо на другарите си:

— Какъв чуден човек. Кой ли може да е?

— Сигур е певец — отвърна неуверен глас от тъмното.

— Не е никакъв певец, а поет — възрази му спокоен малко дрезгав глас.

— Цял живот им се чудя аз на тях, на поетите. Някогаш тъй те хванат за сърцето, че цяла нощ не можеш да заспиш.

— Благодаря, другарю — каза Луговской по посока на гласа. — Във всеки случай аз цял живот съм се стремил да бъда поет.

— На вас благодаря — отвърна дрезгавият глас. — Не съм сбъркал, значи. Усещам аз...

Върнахме се в града с празния катер. Под витлото съскаше водата. На пристанището печално бучеше шамандурата — откъм морето връхлиташе вълна. После дълго скитахме из Севастопол, отбихме се на гарата и пихме вино в полутъмния ресторант. На перона

шумяха младите листа на стара-престара, отколе позната и обичана от всички нас топола. Луговской ми разказваше за белите дъги над снежните лавини. Виждаше ги е, когато е живял съвсем сам в един мьничък хотел в подножието на Монблан.

Цял свят с всичките му чудеса, с неговото величие, красота, събития, с неговата борба, скръб, с прекрасните му стихове и с разцъфтяването на винаги нови, небивали пролети, с любовта и благоуханието на моминството — цял свят носеше в себе си този неизчерпаем, мил, сърдечен човек, прост, свободен, който украсяваше със съществуването си живота на хората и ненавиждаше фалшивата мъдрост и злоба.

Не случайно той завърши речта си на Първия конгрес на писателите с Пушкиновия призив:

*Ти, слънце свещено, гори!
Как тая лампада бледнее
пред ясните ярки зори,
лъжливата мъдрост тъй трепка и тлее
пред вечното слънце — ума.
Здравей ти, о слънце, разсей се, тъма!*

Таруса, февруари 1958 г.

ЖИВОПИСНА БЪЛГАРИЯ

Ще трябва да започна този малък очерк за България с една малка забележка по повод на думата „шума“.

На български „шума“ значи листа на широколистни дървета. В тази дума се забелязва съвпадение на смисъла ѝ със звученето. Това явление не се среща твърде често в живота на всеки език.

Наистина „шумата“ почти през всичкото време шуми. Пролет и лете тя шумно трепти от вятъра, а есен се събира на купчини и шумоли под краката.

Споменавам за това, понеже пристигнах в България в разгара на есенната „шума“, през разкошното „циганско лято“ — съперник на нашето руско „сиромашко лято“. Затова видях една страна — поразително живописна и разнообразна по своите пейзажи — с такъв прозрачен есенен въздух, че отдалеч се забелязваше всеки изсъхнал лозов лист, бледозлатист или тъмночервен и пронизан от спокойното слънце.

В България са се запазили стари манастири — някогашна опора в борбата на народа с турското владичество. Стените на манастирите са украсени с фрески. Особено хубави са фреските на чудесния художник-примитивист Захари Зограф.

В един от манастирите близо до град Търново видях как през ниския прозорец на църквата надничаше лоза. Листата ѝ бяха пожълтели от есента. Тук-там те се докосваха до фреските на Зографа и човек не можеше да ги различи от светлозлатистото им сияние. Вътре в църквата висеха закачени за резбата на дъбовия олтар големи кичури черно грозде.

Българските другари съжаляваха, че съм пристигнал късно — всеки ден можеха да почнат дъждове. А аз бях щастлив, че видях страната в сърмени византийски одеяния, във всички оттенъци на „шумата“.

За щастие сухата есен продължи дълго. За мен бе хубаво и това, че видях България след прибиране на реколтата.

По полята тук-там още събираха памук, но по селата вече бръмчеха многолюдни пазари, остороги волове със сини като морето очи откарваха последното цвекло, жени предяха по праговете, селските читалища бяха препълнени с посетители — деца и младежи, печеше се на керемиди риба, тъпани лудо думкаха отвъд стените на селските къщи — започваше времето на есенните сватби. По селските мегдани шареха циганки с ярки шалвари и се натрапваха да гледат за късмет, малчугани хвърляха книжни фишеци, а магаретата, възмутени от малчуганите, почваха да ритат и да реват проглушително: „И-и-а! И-и-а!“

Най-добре е да се пишат очерци, като се държи сметка главно за свободното излагане на материала. И затова тъкмо тук е уместно да се кажат още няколко думи за магаренцата.

Тези търпеливи работници — преносвачи на всякакви товари — в България са може би не по-малко, отколкото товарните коли — камионите. Това обстоятелство, въпреки размаха на строителството, придава на страната един външно измамлив, малко патриархален облик.

Цялата страна е в буен кипез на строителство. Строят заводи, пътища, язовири, градове, курорти, и то строят солидно, наистина за векове.

За строителството ще разкажа по-късно, а сега да завърша започнатия разказ.

Магаренцата са трудолюбиви и трогателни. Те старателно вървят по пътищата отстрани, мигат с дългите си детски ресници и замислено клепат с прашните си уши.

Из Стара планина срещяхме върволици магарета, натоварени с дърва. Те вървяха съвсем сами, като се подчиняваха на най-предното магаре, не спираха без нужда и дори не се опитваха да си пощипнат трева. Те бяха „на работа“ и се отнасяха към работата си съвсем добросъвестно.

В музея в град Пловдив се съхранява така нареченото „Златно съкровище от Панагюрище“ — осемнадесет изковани от чисто злато чаши и амфори с барелефи, изобразяващи елински богове и сцени от „Илиадата“ на Омир.

Това е тънка златарска работа на неизвестни гениални майстори от елинската епоха.

Съкровището е било намерено неотдавна, през 1949 година, от тримата братя изкопчи Дейкови, когато копаели глина за тухларницата край Панагюрище.

Златното съкровище блести в полутъмната зала на музея като малко слънце и хвърля отблясъка си върху всичко наоколо. Като го гледах, бях далеч от мисълта да давам каквито и да било определения и сравнения, но още на следния ден нейде в предпланините на Родопите слънчев лъч освети склоновете на хребетите, които се губеха в мъгла, и изведнаж цялата далечина изплува и заблестя изпод мъглата като струпани един върху друг златни върхове, подобно на съкровището от Пловдивския музей. И изведнаж ми се стори, че това съкровище е олицетворение на есенна България.

В България е погребана под земята дългогодишна история. Въпреки повишения интерес на българите към миналото на тяхната страна без съмнение и досега в земята лежат от никого още неоткрити развалини от градове, храмове, многобройни остатъци от някога богати и най-различни култури. България е била път на народите, място на продължителни биваци.

Първите дни от престоя ми в България аз вземах мнозина българи за историци или археолози, независимо от това какви бяха те всъщност — писатели или лозари, студенти или агрономи. Те всички знаеха своята история и я разбираха и това свидетелствуваше безусловно за любовта, която изпитваха към своята страна, към своя народ.

Националното съзнание се заражда не само в борбата за независимост, но и от чувството за истинския живот на своята страна, от чувството за кръвната връзка с народа през всички епохи на съществуването му, от познаването и пазенето на своя език, бит, народно изкуство.

Българите са големи патриоти. Но те са същевременно и хора, които лесно усвояват всичко ценно от културата на другите страни и го използват за нуждите на своя народ.

С пълно право можем да отнесем за България думите на поета Волошин:

*Каква находка има в тез полета
за вас — археолози, нумизмати:
от римски геми, елински монети
до копчета от руските солдати.*

Разкопките, започнати планомерно след установяването на народната власт в България, са дали вече няколко находки от световно значение.

В края на войната близо до град Казанлък е била открита тракийска гробница. Фреската в гробницата е от художник, равен по сила на най-великите майстори от Възраждането.

На фреската е изобразена тънка жена, с прекрасно бледо лице. Тя седи в кресло, а до нея, в друго кресло — облегат назад, е почернелият труп на мъжа ѝ. Тя държи ръката му и тези две преплетени до лактите ръце правят потресаващо впечатление. Нейната ръка е пълна с най-нежен живот, през нея прозира леката розовина на кръвта, а неговата ръка е черна като овъглена на клада лозница.

В очите на жената се чете любов и ужас. Зад креслата стоят високи и тънки коне с тревожни очи. Конете са изрисувани със сива и зеленикава боя. Тук са били изобразени, както ми обясниха, особена, сега вече несъществуваща порода „тракийски коне“.

В тази фреска може да се намери началото на няколко течения в живописа (чак до импресионизъм), които са се появили много векове по-късно.

Над гробницата е построено едно полусферично бетонно здание, за да се запазят фреските от сътресения и от достъпа на външен въздух. В гробницата има сеизмографи, сложни термометри и други уреди, които отбелязват състоянието на въздуха и температурата. В България историческите и културни паметници се пазят особено грижливо.

Не смятам да описвам всички исторически забележителности на България — те са извънредно много. Затова ще разкажа накратко само

за развалините на римския град Никополис край Дунав и дори може би не толкова за самите развалини, колкото за пазача им.

Развалините могат да бъдат наречени „Източен Помпей“. Те са много красиви, тези изсечени от дребнозърнест сивозелен камък колони, фризове, архитрави, форуми и театри, гъсто обрасли с жълти лишеи.

Сега този град е столица на също такива сиви като камъните гущери. В далечината се синее Балканът и вятърът шуми в клоните на самотна дива слива.

Сред развалините се губи една ниска каменна колиба. Около нея доцъфтяват прости диви карамфили, а вътре има старо походно легло и груба дъбова маса, а на нея — кана с вода, покрита с къшей сив хляб. Всичкото свободно място около походното легло е заето с парчета от скулптури и е отрупано с тракийски амфори, пълни с римски монети. Монетите са толкова тънки, че изглеждат като направени от хартия.

В колибата живее един забележителен човек — селянинът дядо Йордан Чолаков. Той пази тези развалини още от времето на първите разкопки.

Когато станал тук пазач, дядо Йордан напуснал завинаги родното си село и сам се задължил да пази тези величави римски останки чак до смъртта си.

Нисичък, побелял, приличен на сребърен таралеж, с червено, загоряло от вятъра лице, дядо Йордан говори възторжено за развалините, където му е позната всяка извивка на каменния орнамент.

Дядо Йордан знае може би не по-лошо от някой учен археолог историята на Никополис и всичко, свързано с този огромен град — аванпост на Рим в Дунавската равнина.

Дядото говори високо. Той недочува. Очите му сияят от щастие. Ласкаво държи ръката на посетителя, като се старае да му предаде горещия си интерес към тези развалини, отдето животът завинаги си е отишъл.

Той е прекарал тук, в каменната колиба, вече тридесет години. Понякога при него идва от далечното село възрастният му син, който му носи храна. Синът се смущава от бащиния си ентусиазъм, но при все това гледа стареца с любов.

Синът никога не остава да нощува тук. Тридесет години — денем и нощем — Йордан е прекарал тук съвсем сам. Идването на

редки посетители (Никополис лежи настрана от планинските пътища) е голям празник за стареца.

Ние си заминахме от Никополис по мръкнало. Бледната равнина, обрасла с пелин, беше по-бледа от небето, където заблещука вече първата звезда. Светлината ѝ се отрази плахо в малък басейн. Там на дъното нещо белееше, навярно плоча с римски надпис.

Освен паметниците на древната история в България са останали много следи от войната през 1878 година. Българите ги тачат свято.

Най-величественият и внушителен паметник на руската армия от 1878 година на Балканите е, разбира се, Шипка.

За нашето поколение представата за нея е свързана с картината на художника Верещагин „На Шипка всичко е спокойно“. С безропотно замръзнал руски войник. Той е с развят от вятъра шинел. Заледената качулка се е изкорубила. Той съвсем не е гренадир, не е герой от батални картини, а твърде неугледен и може би дори слабоватичък селянин от Тамбовска или Псковска губерния. Нещо като злочестия войник Хлебников от Куприновия „Двубой“. Неговият истински героизъм е ясен за всеки, освен за самия него.

Когато приближаваш Шипка по стръмните ѝ лъкатушни пътища сред оголени гори, могъщите хребети на Стара планина се изпречват пред теб ту откъм гърба, ту от страни, ту изникват отпреде ти, откроявайки се през вечерния дим с отделни аленеещи при залеза зъбери на непристъпните си върхове. Тогава неволно си помисляш: къде ли само историята не е тласкала простия руски войник — от Париж до Егейско море (в България го наричат Бяло море) и от Керманшах в Мала Азия до фиордите на Норвегия.

Когато се качихме на Шипка, вече се свечеряваше. Шипченският гранитен лъв върху паметника на руските войници гледаше намръщено надалеч, дето тънеше в мъглата долу прочутата Розова долина.

Под краката ни се ронеха камъчета. Изкачването към върха бе стръмно и мъчно. Колата виеше с всички свои части. Сякаш ей сега ще почне да се хлъзга по сипеите назад към пропастта.

Духаше остър вятър, припръскваха нарядко иглици сняг. Той полепваше по камъните и по повалената от ветровете трева. От снега върхът Шипка приличаше на главата на ветеран с побелели слепоочия.

Само тук, в такава мрачна, ледена планинска вечер човек можеше да си представи каква голяма радост е била за тия места победата и да разбере — въпреки голямото разстояние по време — защо победихме край Волгоград.

Има градове, които почти не могат да се опишат последователно и свързано — толкова сложна и живописна е топографията им. Във всеки случай за такова описание ще трябват месеци и години.

Когато четеш за такива градове, трудно можеш да си ги представиш, ако нямаш под ръка карта.

Такъв град е Търново. Прекарах в него три дни, но и досега не мога да го възприема като пълна реалност. Сякаш някога, много отдавна, тук са играли старинна пиеса, а сетне авторът, актьорите и зрителите са умрели, а декорите на приказния град са останали. Те са увиснали над отвесната лъкатушна клисура на река Янтра и висят така вече векове наред, избеляват от слънцето.

Търново — това са къщи, леко извисени една над друга между урви и пропасти; мостове, неочаквано прехвърлени през реката от тунел в тунел; рицарски кули, ханове за кервани, великолепен музей, останки от древни колони с надписи, манастири с богата стенна живопис, селото Арбанаси, чиито старинни къщи са по-внушителни от крепости. Вратите на тези къщи са тъй гъсто, една до друга, обковани с гвоздеи с големи глави, че при нападение такава врата не можела да се разбие с никаква брадва. Само брадвата би се счупила.

Търново — това са чудновати огнища по домовете, издадени навън еркерни етажи, дървени решетки по прозорците, залата в общината, дето била провъзгласена конституцията на България, плосковърхи планини от всички страни на хоризонта, кръчми из покрайнините, дето пият червено вино, което не отстъпва на рейнското, ядат за мезе сирене и пеят монотонни песни.

Най-сетне — това са нощи, изпълнени с еднообразния и непрекъснат шум на реката и безброй светлинки, неясно осветяващи приказната фасада на този град.

Между Търново и пристанищния град Бургас се строят нови пътища, както и почти по цяла България. Строи ги предимно младежта. Вглеждах се как работят българите, какъв е стилът на работата им, както е прието да се казва сега.

Българите работят външно не много бързо, без суетене и видима припряност, без шум, но сръчно и умело.

Много шосета в България са покрити с паваж. Той е доста потраен от асфалта. Шосетата са направени тъй старателно, че колата върви по тях гладко като по най-хубав бетонен път. За такава настилка с паваж трябва много време, а пък пътищата растат бързо.

Индустриалното строителство се отличава със същите качества. Няма да пиша за него, защото строежът на заводи по същество се отличава малко от нашия — българите използват най-добрия ни опит и прибавят към него своите навици и своето спокойствие.

Ново нещо за България е строежът на курорти. От Търново минахме през Бургас за новия курорт. Той се нарича „Слънчев бряг“. Намира се далеч на юг от широко известния курорт „Златните пясъци“.

Пътят от Търново бе дълъг и пристигнахме едва привечер. Курортът е построен върху големи дюни (за първи път видях на Черно море толкова високи дюни, които не отстъпват на тези от Балтийско море), в една местност, доскоро още съвсем пустинна и дива.

Преди една година тук не е имало нито една колиба, но затова пък е имало много змии. Когато започнал строежът на курорта, от цяла България докарали тук няколко вагона таралежи, пуснали ги и змиите съвсем изчезнали: таралежите ги изяли за някакъв си месец, не повече. Аз мога да свидетелствувам, че не видях нито една змия.

Градът е построен по образа на най-новите — просторни и комфортни — курорти на Запад. Главната цел на всички здания в курорта — независимо дали са хотели, отделни вили, ресторанти, барове, читални, кафенета, служебни помещения и прочие — е да приближат човека до природата, до дюните, до морето.

Хотелите са само двуетажни и едноетажни. Всяка стая води към лоджия и затова вятърът, шумът на вълните, пръските на прибоя и мирисът на степните треви проникват лесно във всички стаи.

Курортът е построен по проекти на млади български архитекти. Зданията се отличават — бих казал — с елегантна простота. Те извикват чувство за новост и лекота на формата, съчетана със строга

пропорционалност. Архитектурата съответствува на предназначението на всяко здание и на всеки предмет.

Всички здания на курорта сякаш са построени от лек корал с бледи и приятни тонове. На места замисълът на архитекта ги обединява с предмети от далечното минало на това крайбрежие: с големи елински амфори, със старинни решетки, с няколко пестеливи украшения, които свидетелствуват за богат вкус.

Особено красиви са павилионите, построени от жени-архитекти.

Целият този огромен курорт с всичките му здания, с многото образцови пътища, парк, благоустроени плажове, водопровод и помощни здания е бил построен за по-малко от една година.

Пристигнахме тук през октомври. Курортът вече беше закрит за през зимата. И това впрочем му придаваше особена прелест.

Шумът на сухите тополови листа, които ден и нощ летяха от вятъра, пустотата, шумоленето на раkitовицата по пясъците, удрянето на тежките вълни на плажовете, тъмните непрогледни вечери и врязалият се в тях с ослепителните си неонов светлини ресторант сред дюните, неговите съвсем безлюдни и есенно хладни зали (освен нас в курорта имаше още няколко случайно останали гости и между тях — негри от Гвинея), музиката на никелираната американска машина-автомат, учтивите келнери с фракове, чудесното бяло вино „Мозел“, толкова студено, сякаш виелицата го е правила, а навън — далеч в морската тъма — слабите светлини на рибарското пристанище Несебър (бивша Месемврия) на един остров, обкръжен от ветрове и вълни.

През дългите вечери няколкото останали тук посетители на курорта се събираха в тесния и топъл бар до нашата стая. Там гореше камина. Хората четяха книги, пиеха турско кафе и сливовица, играеха на карти, понякога спокойно спореха. Когато влизаше някой отвън, всички вдигаха глави и се заслушваха.

Пясъкът шумолеше по стените и шумът на вълните ставаше все по-тържествен. Надигаше се буря. Светлините в Несебър започваха изплашено да мигат.

Една висока девойка със светли очи седеше, подвила крака, в меко, дълбоко кресло и четеше „Страстната седмица“ на Арагон. Всеки път, когато се отваряше вратата, тя се усмихваше на безкрайното

морско бучене. Виждаше се, че девойката се радва на самото съществуване на живота. И затова, като я гледаха, всички тихо се усмихваха. Особено стеснително и нежно ѝ се усмихваха мълчаливите гвинейци.

Нашият спътник — български писател, удивително сърдечен и деен човек — ни разказваше за това крайбрежие, доскоро безлюдно и пиратско, за туй, че малкото пристанищно градче Несебър, където непременно ще отидем утре, било обявено за град-музей и съвсем не било разположено на остров, а било съединено със сушата с провлак и по този провлак минавало шосе. Понякога вълна прескачала през провлака.

Нощем се събуждах често, ала съвсем не се ядосвах на безсъницата, дори ѝ се радвах. Астмата или, както казват българите, „задухът“, тук тихо ме напусна и сякаш предпазливо затвори зад себе си вратата. Дишах леко, безшумно, незабелязано и за първи път през последните години чувствах прелестта на свободното дишане.

Сякаш нощната прохлада се превръщаше в огромни пространства от този целебен въздух, а морето го отнасяше към бреговете с равномерните пориви на вълните си.

Всеки, който е чел Грин, си представя описаните от него, но несъществуващи градове Зурбаган, Гел-Гю или дори цялата малка страна Лилиана.

Биографията на Грин не ни дава основание да предполагаме, че е идвал в Несебър. Но приликата на това пристанищно градче с Гриновите градове е поразителна. Да си призная, аз не вярвах много, че в света има такива градове като у Грин. Искаше ми се само те да съществуват и със своята живописност да красят и облекчават живота на хората.

Несебър е малък каменен остров. Наистина той е съединен със сушата с дига. При тихо време в залива около дигата плуват стотици медузи и се вижда как по дъното загрижено пълзят раци, крият се зад консервени кутии и ръждясали сплескани бидони...

Човек може да обиколи целия Несебър за един час.

Той започва със стръмен възлаз с полуразрушени крепостни врати и крепостни стени.

Навярно човек би могъл най-добре да си състави представа за Несебър, ако си избере малка част от пейзажа, да кажем, един къс от

същата тази крепостна стена, и да я разгледа много внимателно. Тогава като под увеличително стъкло ще се открият много незабележими на пръв поглед неща.

Какво може да се види?

Преди всичко ще забележите в крепостната стена зазидани арки със сложни орнаменти. Те са изградени от тънки византийски тухли. Очевидно тук някога е имало византийска базилика, но после са я използвали като част от крепостната стена.

До една от зазиданите арки са пробити врата и прозорец към едно възтъмно помещение от вътрешната страна на стената. Там пере в цинково корито красива възрастна жена с побелели коси. Белите ѝ коси са сплетени на две плитки и прикрепени на тила в тежък възел.

Вместо праг на входа за помещението е сложена счупена мраморна плоча. Върху плочата има огнище (мангал) и на него се пече най-вкусната на земното кълбо риба сафрид — от днешния, тазсутрешен улов. Вляво от вратата е поникнала от земята една крива маслина. Или по-право, не от земята, а от утъпкания чакъл, мраморен прах и отдавна изсъхнала трева с твърди като желязо жълти бодилчета.

Струва ти се, че тази маслина е на не по-малко от хиляда години, а сивкавият налеп по листата ѝ сякаш е библейски прах, довеян тук чак от Ханаанската земя.

После, като вдигнете глава, забелязвате в крепостната стена останки от колони от слабо розов мрамор с дълбоки улейчета — канелюри. По тях чевръсто тичат червеникави мравки: по едно улейче само нагоре, а по друго — само надолу, като по аутостради с едноточностно движение. Мравките бързат нагоре без товар, а надолу всяка мравка мъкне по едно кристалче ситна захар. Ясно е, че тук се извършва безшумен грабеж посред бял ден. Стопанката на къщата обаче не го забелязва.

Но къде е стопанката?

Трябва да вдигнете още по-високо глава и ще видите, че до крепостната стена е долепена пристройка, прилична на малък закрит балкон. Той е скован от толкова побелял от старост дъб, че по него са останали само твърди вити жили, а дървесината отдавна се е разкапала и изпадала. Въобще всички къщи в Несебър са построени от толкова изветряло и пропито със сол дърво, че то е придобило цвета на стар бакър.

В тази дървена пристройка (или по-право в това гнездо) е пробито прозорче. От него наднича стопанката — едно момиченце с червена рокля. Плитките ѝ висят отвън тъй ниско, че ако вдигнете ръка, можете да ги докоснете. Казвате ѝ за крадците-мравки. Тя се подава навън, вижда върволиците мравки, започва да ги духа, предизвиква сред тях страшно вълнение и заразително се смее.

На мъничкия перваз на прозорчето до тази лекомислена стопанка гори в пукната саксия пламтящо и никога недогарящо мушкато.

От прозорчето до една кука в стената е опънато въже. На него преди всичко виси тенекиен фенер. В него са си свили гнездо лястовички. Освен това на същото въже се суши риба — чироз и паламуд.

По всички къщи на Несебър са окачени гирлянди сушена риба — скумрии, зарган (игли-риби) и сафрид, както украсяват елхите с разноцветни книжни гирлянди.

В Несебър вторите етажи на къщите се издават над първите и се поддържат от дъбови подпори — еркери. Улиците са тесни. Направено е тъй, защото островът е малък и градът няма накъде да расте.

В Несебър е имало четиридесет и осем византийски базилики. Някои от тях са се запазили добре. В една от базиликите с порутен купол Бургаският драматичен театър е изнесъл под открито небе пиесата на писателя Фигейредо за Езоп под заглавие „Лисицата и гроздето“. Режисьорът на този театър е учил пет години в Ленинградската театрална школа и бил страстен поклонник на Майерхолд.

Цялото рибарско население на Несебър (друго население там няма) се събрало на това представление. Този ден решили да не излизат в морето. Всички дошли със скамейките си, сковани главно от остатъци от отдавна излезли от строя гемии — тъй наричат в Несебър и в съседния град Созопол големите рибарски лодки.

Всички зрители били облечени празнично и казват, че това било едно от най-красивите зрелища по цялото крайбрежие. Изтъркали и измили децата толкова безжалостно, че дори загарът им избледнял. Жените, облечени в шумоляща коприна, все пак предали, без да свалят поглед от сцената, а на особено силни места на пиесата мъжете отчаяно пушили най-серт цигари.

Някои стари хора се били облекли както едно време — със завързани на главите пъстри кърпи, а краищата им спуснати надолу над ухото. Това възкресило пиратските времена.

Пиесата „Лисицата и гроздето“ е доста сложна. И аз попитах режисьора дали зрителите са я разбрали.

— Чудесно я разбраха — отвърна режисьорът. — Повече от месец след представлението пиесата се обсъждаше от цялото население на Несебър толкова оживено, че, казват, дори имало сбивания.

Морето обгръща Несебър от всички страни — много синьо, много прозрачно, едновременно изглежда и древно, и младо.

Над морето непрекъснато се носят като в някакъв танц големи буревестници.

Пристанището на Несебър е малко. В него са струпани и сегиз-тогиз се бутат една друга и поскърцват рибарски лодки с изписани носове. Вълноломът е отрупан с цветовете на неугледното безсмъртниче.

Недалеч от пристанището е ресторант „Одеса“. Там сервират печена на скара скумрия, пият българска ракия и турско кафе, ядат сирене с жълтеникаво едро грозде. Но човек може да си поръча и кебапчета — една смес от изгарящ всички вътрешности пипер, тръпчив аромат на някакви треви, прозрачни резенчета запържен лук и кипнало в мазнина овнешко месо. Такова ядене може да се яде навярно само след като човек се е върнал на милата земя след десетбална морска буря.

В „Одеса“ виси под тавана сушена риба — морска лястовица с големи, като овални криле, широко разтворени плавници. Тя е рядка риба. Понякога идва до бреговете на Несебър от „Морето на боговете“ — Архипелага, и според авторитетното мнение на старците винаги носи щастие.

На юг от Несебър има още едно необикновено пристанище — Созопол (бившата елинска Аполония). Той е по-голям от Несебър и в известно отношение дори по-кolorитен от него.

Със Созопол се е случило нещо, единствено може би в историята на европейските градове. Някаква мултимилиардерска американска кинофирма предложила на българското правителство да ѝ продаде Созопол за баснословна сума, за да снима отначало там грандиозен

исторически филм, който ще завърши с опожаряването на града, а след туй пепелището ще бъде разчистено, ще направят план и върху него американците ще построят ултрамодерен курорт по типа на най-скъпите курорти във Флорида.

Разбира се, българското правителство отклонило това нагло предложение. И всъщност хора, които правят такива предложения, трябва незабавно да се разстрелват в упор, без колебание, както правят простодушните жители на Тексас, когато стрелят в актьорите на екрана, ако те играят бездарно.

Местоположението на Созопол сред заливи и острови е също тъй своеобразно като на Несебър. От балкона на нашата стая на втория етаж се виждаха три залива, няколко носа и скалисти острови. Вятърът често отнасяше покрай островите върволици белокрили гемии.

За разлика от жителите на Несебър созополци наричат гемиите си „кораби“. То звучи дори величествено: „Сега корабите отиват в морето“ или „Вятърът застигнал корабите към нос Емине“.

Да, но аз се отклоних. Искях да разкажа, че и трите залива, които се виждаха от балкона, изглеждаха винаги различно: в единия цареше съвършено лазурно спокойствие, в другия весели вълнички пробягваха полегато към брега, а в третия вълните вече се пенеха и шумяха, блъскаха се о скалите. Колкото разнообразни са бреговете на Созопол, толкова разнообразна е и защитата им от вятъра.

Веднаж седяхме в пристанищната кръчма, с двама знаменити тукашни капитани — Георги Тумбатов и Георги Каранков. Капитаните бяха пийнали малко мастика. Разговаряхме делово за морските бури — те завличат понякога корабите им до Ялта и Батум.

В разгара на разговора в кръчмата влезе едно стеснително шест-седемгодишно момченце и мълчаливо се спря до Тумбатов. То гледаше баща си умолително.

— Какво има? — попита Тумбатов. Време ли е вече?

— Татко — отвърна момчето и изведнаж в очите му блеснаха сълзи, — всички кораби вече вдигат котва.

Тумбатов скочи, набързо се сбогува с нас и излезе от кръчмата, хванал за ръка момчето. Не можеше да закъснява. В морето закъснението е също тъй позорно, както и страхливостта.

И веднага след това видяхме как почнаха да минават покрай прозорците на кръчмата с курс към червения мигащ фар бели при светлината на неоновите градски лампи, стройни, въздушно леки, почти призрачни гемии. На борда на една от тях стоеше момченцето и приветливо махаше с ръка към кръчмата — сигурно на нас.

Созопол не отстъпва на Несебър по живописните си стари здания и улици. В него доскоро е имало вятърни мелници с платнищени крила във вид на криви латински корабни платна; те стоели на скалите, над самото море, дето се разбивали вълните. Казват, че белите въртящи се перки на мелниците се виждали отдалеч от морето и придавали особено очарование на Созопол.

Сега вече няма вятърни мелници, но в Созопол е останал един майстор-дърводелец, който знае устройството им. Сега той прави чудесни модели на тези мелници.

Ние ходихме на гости у този майстор. Къщата му е на вълнолома. Неочаквано майсторът заговори стеснително за руската литература. Той я обича и я обича истински. Цитираше наизуст Лермонтов и Чехов, Достоевски и Горки и, струва ми се, не направи нито една грешка.

Трудно беше да обединиш в съзнанието си моделите на някогашните вятърни мелници с платнени крила, сложени направо на пода, с томчето стихове на Михаил Светлов — един от нашите най-любими поети в България. Томчето беше сложено на груба дървена полица.

Всеки такъв град като Созопол има своя „добър дух“. Добрият дух на Созопол има име и презиме. Той е художникът Яни Хрисопулос.

Той живее в една тясна къща, най-високата в Созопол — на три етажа, като във фарова кула. Къщата му наричат „созополския небостъргач“.

Яни Хрисопулос е рисувал всички къщи на Созопол. Едва ли има кътче в града, недокоснато от четката или молива му.

Видях в България още много неща: град Стара Загора, най-музикалния град в страната, и необикновения Пловдив с трите му високи гранитни хълма, които се издигат сред плоската равнина, с

неговото „златно съкровище“ и къщата, дето е живял Ламартин; видях предпланините на Родопите, огромни язовири и най-сетне София — град, в който културата и прогресивната мисъл непрекъснато вървят напред. Град на разпалени младежи и на съсредоточен труд. Но за него ще пиша друг път.

А сега ще трябва да свършвам този очерк, който и без това малко се проточи, и да поблагодаря на чудесните хора, които ми помогнаха да опозная и обикна България: на писателите Ангел Каралийчев, Станислав Сивриев, Серафим Северняк, Славчо Чернишев, Веселин Андреев, на художника Яни Хрисопулос, поетесата Лада Галина, на Мариана Пенчева от Съюза на писателите и на много други другари, а също на шофьора Александър Атанасов, който никога не загуби спокойствието си освен в случаите, когато с гордост ни показваше най-красивите места на своята страна.

Ялта, декември 1959

ТЪЛПА КРАЙ БРЕГА

— Когато слезеш на брега в Неапол — каза ми дъщеря ми, млада жена, склонна към неочаквани прояви, — подари тази матрьошка на първото момиченце италианче.

Съгласих се. Кой знае, може би тази заръка ще доведе до някое лирично събитие. Ние вече порядъчно сме отвикнали от такива събития.

Може би не всички знаят какво е матрьошка. Това е дървена кукла, подобна на човечетата, които сами се изправят. Представлява руска селска девойка. Отвътре куклата е куха, издълбана, и лесно се разтваря на две части. Във вътрешността ѝ се слагат няколко малки матрьошки, една в друга — по големина. Ако покажете матрьошката на непознат човек, например на чужденец, едва ли ще се сети, че в нея са скрити още няколко такива кукли.

Преди да замина, матрьошката с разкошен ален шал стоеше на бюрото ми. Тя бе покрита с дебел слой лак и блестеше като стъклена.

В нея бяха скрити още пет матрьошки с разноцветно боядисани шалове: зелен, жълт, син, виолетов и най-малката матрьошка — голяма колкото напръстник — беше с шал от златен варак.

Майсторът бе дарил матрьошките с руска красота — гъсти тъмни вежди и пламтяща като жар руменина. Сините им очи беше прикрил с такива дълги мигли, че само от едно тяхно повдигане трябваше да се разкъсват на парченца мъжките сърца.

От дете още съм си представял Неапол доста ясно, дори с някои подробности.

В действителност Неапол се оказа сякаш отместен — и по място, и по цвят. Онова, което бях свикнал да си представям отдавна, се намираше отляво; онова, което виждах във въображението си бяло, се оказваше маслинозелено или кафяво, а класическият дим над

Везувий съвсем бе изчезнал. Две години вече Везувий не димял. Казваха, че завинаги бил угаснал.

Една ранна сутрин нашият параход спря до вълнолома близо до замъка Кастел-Нуово. На вълнолома се тълпяха черни монахини с бели крилати шапчици. Отдалеч още те почнаха бързо да кръстят и благославят нашия параход.

Внезапно към монахините се приближи с мотопедка една пълна възрастна игуменка и разгневено им викна нещо. Монахините забързаха в ситен тръс настрана от нашия параход, озъртайки се уплашено, и се загубиха в утринната мъгла на неаполитанските улици. Игуменката бързо ги последва, придружена от бръмченето на мотопедката.

Беше станала, изглежда, грешка и монахините бяха посрещнали и благославяли съвсем не онзи параход, който трябваше.

И наистина след малко до нас спря стар, изкривен на единия си борд параход „Палермо“. На кърмата му тъжно висеше избеляло от слънцето италианско знаме. Параходът докара от Палестина богомолци, ходили там да се поклонят на гроба господен.

От „Палермо“ се носеше дъх на утаено кафе и на тамян. В каютите висяха черни разпятия и снопчета бодлива трева. Това бяха треви и тръни от Юдея, изсушени растения от пустинята, оскъдна храна на камили и магарета.

„Палермо“ стовари поклонниците-богомолци и тозчас заспа, облегнат на пристана. От време на време той блажено въздишаше, изпускайки отработената пара. Гъсти бодливи водорасли бяха провиснали от червеното му дъно и на човек се струваше, че този престарял параход е толкова изморен от дългото пътуване, че не е имал сили да се обръсне.

Но на „Палермо“ не му провървя. Не го оставиха да си дремне и половин час. Два нахални буксира с килнати настрана комини се приближиха до него, закачиха сънения параход с телени въжета и го изтеглиха от вълнолома, за да сторят място на американския параход „Президент Хувър“.

Американецът беше бял, дълъг и скучен. Докара туристи, повечето възрастни хора. По палубите му се разхождаха, клатушкайки се, боядисани леди с набръчкани бански костюми и тъмни очила с най-чудновати форми: във вид на прилепи, трапеци, тропически буболечки

и парашути. Мъжете ходеха по гащета, без да се стесняват от синкавите си като на петли крака.

Но най-чудното тук, в Неапол, дето багрите на небето, облаците и морето превръщат целия видим свят в небесносин мек дим, а нощите ридаят с гласовете на уличните музиканти — най-чудното и неприятно бе това, че тези американски мъже и жени се оказаха нечувано безинтересни, скучаещи и, то се знае, не се отказаха от нито един от своите стари навици. За тях в света нямаше нищо поразително. Земята не им даваше поводи, достатъчни за възхищение, макар че понякога заслужаваше да я потупат насърчително по рамото.

През огромната зала на митницата с изрисувани по пода с мозайка каравели излязохме на вълнолома и стъпихме на италианска земя. Тя бе покрита с обикновен паваж. По камъните сновяха ята гълъби.

Полицаи с бели тропически каски и бели лачени портупей ни гледаха втренчено и очаквателно. Понякога очите им просто ни молеха за нещо, което не разбрахме. Но скоро стана ясно, че полицаите мечтаят да получат малки подаръци от Москва („сувениро де Моска“), особено значки с изгледа на Кремъл. А не се решаваха открито да си поискат сувенири.

Излязох на крайбрежната улица. Не бях забравил за италианското момиченце и носех матрьошката, увита с тънка цигарена хартия. Любителите на сувенири вървяха известно време мълчаливо и неодобрително след мен, сетне се отдалечиха.

Отпърво не срещнах никакво момиченце. Вярно, че лесно бих могъл да го пропусна, защото често се спирах и гледах далеч надолу по улиците, които излизаха към морето.

Там бе примамливо и тайнствено. Примамливо с чудноватата плетеница от могъщи сводове на колони с черни вейки тис, на крещящи фирми със струи съвсем кристална вода от фонтаните; на крилати гърдести богини по фасадите на къщите, с разноцветния блясък на църковните стъклописи; на раирани сенници над кафенетата със замайващо ухаещи олеандри. Техните розови цветове се люлееха слабо от непрекъснатия вятър над автомобилите. Подобно на реки,

улиците носеха към нажежения бряг студен поток въздух от мраморните здания.

Не се мяркаше момиченце. С разочарование си помислих, че навярно някое е успяло да се шмугне незабелязано край мен. Най-после си наложих да откъсна поглед от крайморските улици и погледнах надолу покрай брега. Преди всичко ми притъмня пред очите от наситената слънчева светлина, после заиграха петна от кошниците с непознати цветя, наредени за продан покрай паважа, и най-сетне го видях.

Докато пътувахме към бреговете на Италия, понякога си представях момиченцето, което ще срещна най-напред в Неапол. То приличаше на младата гроздоберачка от прочутата картина на Брюлов: същите синьо-черни коси, изпълнени с дълбок слънчев блясък, същите дяволити очи и мургави страни с прасковен цвят.

Момиченцето, което идеше сега насреща ми, съвсем не бе такова. То беше десетина годишно. Водеше за ръка едно малко момченце, което през всичкото време се озърташе да търси нещо, поразило въображението му, и затова вървеше напреки. Момиченцето просто го влачеше и нещо сърдито го гълчеше.

Наистина зрелището зад гърба на момченцето не беше съвсем обикновено. В един малък параход (този параход навярно пътуваше някъде наблизо — до Соренто или Кастелламаре) вкарваха старо плешиво магаре. То не искаше да върви по мостика, дърпаше се и с четирите крака и отвратително ревеше от възмущение. В края на краищата му метнаха едно въже и го вкараха на палубата с моторен скрипец. По всичко изглежда, правеха го за смях.

Скрипецът тракаше. От него излизаше силна струя пара. Пристанищните носачи, облечени с пъстри ризи, свиркаха и аплодираха магарето, а то не им обръщаше никакво внимание.

Гледах момиченцето. То беше по-хубаво от Брюловата гроздоберачка — несравнено по-простичко, по-бедно и по-прекрасно.

Беше с много стара черна рокличка, протрита на лактите, със закърпени светли чорапи и стари, също черни пантофки. И всички тези черни неща се свързваха чудно с неговото слабичко, бледо лице и с неочаквано светлите, леко червеникави плитки, завързани на гърдите в небрежен възел.

Когато момиченцето се приближи, аз разгърнах хартията и извадих от нея матрьошката.

То я видя, спря се и се засмя, притиснало към гърдите си мургавите си пръсти. На какво се смееше, не зная. Може би на красотата на непознатата играчка, която пламтеше под слънцето на Неапол. Хората се смеят тъй, когато се сбъдват любимите им или смешни сънища.

Подадох на момиченцето куклата. То не я взе. Престана да се смее, сбърчи тъмните си вежди и уплашено отскочи настрана. Хванах го за ръката и почти насила го накарах да я вземе.

То наведе главица, направи реверанс и каза едва чуто:

— Грация, синьоре!

Прикликна пак и вдигна към мен влажните си сияещи очи. Трудно можех да повярвам, че тъй силно ще се зарадва момиченцето на такава дреболия като матрьошката. Но видях отблизо слабиците му ключици под роклята, която миришеше на мазут, видях и други белези на безропотната бедност и повярвах, че за него матрьошката бе наистина голяма радост.

Тогава още не бях виждал зловонните от изгнили плодове квартали на Неапол, не бях виждал и покрайнините на север от града, където над пущинаците е надвиснал дим с канарен цвят и мирис на киселини. И там, и тук живееха хора.

Всичко това видях по-късно. А сега Неапол сияеше безгрижно, щедро изпращайки на морето блясъка, с който то го обливаше, отвърщайки му със също такъв блясък.

Момиченцето продължаваше още да ми благодари. Момченцето беше още толкова малко, че колкото и високо да вдигаше глава и да се мъчеше да види какво става със сестра му, не можеше да зърне матрьошката. Но все пак, подражавайки на сестра си, то боботеше отдолу, зад коленцата ѝ, с дрезгав глас:

— Грация, синьоре!

Наведох се към момченцето, но в това време някой ме прегърна отстрана през шията, погледна ме в лицето и аз видях до себе си смеещи се твърди устни и широко отворени радостни очи.

Млада жена, навярно селянка, със синя пола на волани и лек черен шал, наметнат на раменете, притисна за миг горещата си страна до бузата ми и каза гърлено и нежно пак същите думи:

— Грация, синьоре!

Тя бе една от цветопродавачките, които седяха по крайбрежната улица. Беше притичала да ми благодари, задето бях подарил толкова рядка играчка на едно италианско момиченце.

След минута край нас вече се надвигваше разноцветна тълпа продавачки. Те бяха оставили без надзор своите сергии с портокали, евтини корали, цветя, панделки, американска дъвка и цигари. Тупаха ме по рамото, прегръщаха ме, викаха нещо право в лицето ми и очите им се смееха.

Куклата тръгна от ръка на ръка. Жените я гледаха, сякаш бе слънце, закрили с длан очи, и цъкаха от възхищение. Те дърпаха момиченцето, поздравяваха го, оправяха вехтата му рокличка. Една от жените чевръсто заплете наново плитките му и вплете в тях оранжева панделка.

Жените се мъчеха по всякакъв начин да разкрасят момиченцето, дори забодоха на роклята му жълта пъпка от роза. И то наистина като че ли разцъфна под техните пръсти.

В цялата тази шумна загриженост се забелязваше смущението на жените пред чужденеца, пред „съветския синьор“ — смущение заради изтощеното лице на момиченцето, заради вехтата му рокля и целия му сиромашки вид.

Тълпата растеше. Такситата, които летяха покрай брега, спираха край нас. Шофьорите питаха какво се е случило и след това бързо изскачаха от колите заедно с пътниците и си пробиваха път към момиченцето. Пристанищните работници, онези, които освиркваха старото магаре, напиреха отзад. Отнякъде нахълтаха ученици. Те шумно аплодираха куклата, като удряха книгите си една о друга и от тях излитаха откъснати листове. От един военен камион изскочиха и се смесиха с тълпата войници-берсалиери с петльови опашки на кепетата.

Стар файтонджия се качи на капрата на своето ветурино, украсено с цветя и звънчета като някой малък цирк на колела, и запя с фалцет някаква песничка, вдигнал ръце към небето.

Момиченцето цяло искреше от възторг, от целия този необикновен случай на пристанището.

Изведнаж всички притихнаха. Огледах се. Към тълпата бавно се приближаваше митническият надзирател с кепе със златни галони и с

малък като играчка пистолет, който висеше на колана му в бял лачен кобур.

Той вървеше уверено, разбутвайки тълпата. Лицето му, с късо подрязани мустачки, беше съвсем безстрастно.

Надзирателят се приближи до момиченцето, взе от ръцете му куклата и започна да я разглежда внимателно, смръщил вежди. Момиченцето го гледаше умолително. То на няколко пъти плахо протягаше ръка към куклата, но веднага я отдръпваше.

Надзирателят вдигна глава и обгърна с поглед тълпата. Десетки напрегнато-тревожни очи на свой ред гледаха него. Тогава той се усмихна и щракна с пръсти. Тълпата неопределено зашумя.

Надзирателят вдигна куклата над главата си, показва я от всички страни, както правят фокусниците (фокус-мокус...), сетне с бързо и съвсем незабележимо движение я разтвори и извади от нея втора — с ярко зелен шал.

През тълпата премина тих шум на възторг. Надзирателят отново цъкна с език — и от вътрешността на зелената матрьошка мигом се появи жълта, после синя, виолетова и накрая той извади с два пръста и предпазливо вдигна последната, най-мъничката матрьошка — със златен шал.

Тогава тълпата сякаш избухна. Вихрени викове се понесоха над нея. Хората ръкопляскаха, свиркаха, удряха се по бедрата, тропаха с крака и се смееха с глас.

Все така спокойно надзирателят прибра шестте кукли в една и я върна на момиченцето. То я притисна не към гърдите, а направо към пулсиращото си от щастие гърло, хвана момченцето за ръка и хукна да бяга.

На развален френски език надзирателят ми каза наставнически и доста сухо:

— Направили сте малка грешка, мосю.

— Каква?

— Можехте да подарите тази играчка не на едно, а на шест момиченца неаполитанчета.

Колкото за шестте момиченца, разбира се, той имаше право. Може би затова така величествено поднесе ръката с бяла ръкавица към кепето си и се отдалечи малко надменно и горделиво.

Това би било всъщност всичко, което се случи онова утро с матрьошката на пристанището в Неапол, ако нямаше и едно допълнително обстоятелство. То принадлежи към онези явления, които съществуват може би само във въображението ни и са плод на нашите желания. И въпреки това те действуват с неотразима сила на понататъшния ход на живота ни.

Момиченцето избяга и забрави накрая да ми благодари. Тази му грешка поправи пак същата млада селянка със синята пола на волани. Тя отново ме прегърна, отново ласкаво притисна мургавата си пламнала страна към бузата ми и каза, но сега вече полугласно и смутено:

— Грация, мио каро синьоре!

И тозчас изтича заедно с другите продавачки при своите кошници с цветя, а на бузата ми остана малко горчивият и леплив мирис на лицето ѝ. Приличаше на мириса на лаванда.

Учудващо траен бе този мирис — запази се няколко дни и изчезна едва в Рим, където отидох след Неапол за няколко дни. Може би го усещах тъй дълго само защото това много ми се искаше.

Докато влакът Неапол-Рим, който всеки миг като че ли щеше да изскочи от релсите и да връхлети върху жълтите клисури на Апенините, се носеше към Рим, аз гледах през, прозореца малките планински градчета и си мислех, че всяко от тях би могло да бъде родно място на тази селянка.

Те бяха много старинни градове по билата на планините, със зъбчати крепости, обградени с нащърбени стени. Там звъняха камбаните на мрачни катедрали, дето може би блестят в здрача на олтарите божествените фрески на Джото или на самия Рафаел.

Бели лъкатушни и пусти пътища се изкачваха към тези градове откъм обгорените от сушата долини. По тези пътища ситняха магарета. Най-ясно се виждаха тъмните им уши. Тъпичките магарешки крака се сливаха с цвета на глинестия прах и затова не можеха да се различат.

Вглеждах се в тези градове, в тесните улици около съсъхналите се от старост фасади, в пъстрите афиши на кината, в попукания мрамор на разрушените фонтани, в чепатите маслинови дървета по градините, като че излети от шуплесто олово, и си мислех, че може би ей в този град имам вече едно близко сърце — също тъй нежно като топлата малка поруменяла буза. И че ако ми бъде някога в живота

много тежко, това простодушно сърце нивга не ще ми откаже помощ и утеха.

Бях сигурен в това. И тази вяра безкрайно облекчаваше живота ми.

При обратния път от Рим влакът пристигна в Неапол късно през нощта. През отворения прозорец във вагона нахлуваше топъл морски вятър със слаб мирис на нефт. В тесните къщи покрай пътя бе, разбира се, тъмно и само в ярко осветената будка на стрелочника седеше на перваза на прозореца и свиреше на мандолина един юноша с бакембарди и с лице на Ив Монтан.

Това бе последното ми впечатление от Неапол.

Влакът спря на вълнолома точно срещу парахода, който веднага се отдели от брега. При светлината на неестествено ярките лампи от палубата се виждаше онова място край брега, дето през деня седяха продавачките. Взирах се в него и се срамувах да си призная, че очаквам чудо — очаквам да се появи на пустия бряг младата селянка със синята пола на волани и да се затича по вълнолома след парахода, който вече бавно режеше със стоманения си нос мрака на нощта и черната вода на залива.

За миг дори ми се стори, че виждам в далечината неясна женска фигура. Но това бе една от леките сенки, с които са пълни пристанищните нощи.

Останах на палубата до пукването на зората, докато сред слабо синкавите и необятни води се показаха светлините на Сардиния.

Посрещнах зората със съжаление. Знаех, че всеки ден ще отдалечава от мен миналото и ще го потапя в мрак — също тъй бавно и сигурно, както угасва на сцената електрическата светлина, когато се включи реостатът.

Таруса, 1957 г.

БЕЗПОКОЙСТВО

Понякога късно есен се случват такива дни — сънни, навъсени, и като падне от сутринта топла мъгла над реката, тъй си и остане чак до вечерта. Облаците са надвиснали съвсем ниско над сивата вода и затова от другия бряг всичко се чува така ясно, като в затворена стая: ту жени бухат с бухалки, перат пране, ту лениво удря с брадвата пазачът на шамандурите или грачи врана на старата ракита.

Превозвачът Никифор вари на огъня чай във войнишка котелка, извърща глава от дима. Дърводелецът Семьон седи на пейката край колибата, пуши, плюе и гледа реката. Лодката току-що е тръгнала за другия бряг и се вижда как на нея гребат дружно две девойки.

— Ето — въздъхва Никифор, — почива си земята. Отспива си.

— А на тебе какво ти става? — сърдито пита Семьон. — Нека си почива. Нали си е отработила своето. Не е като тебе.

— То вярно... — съгласи се Никифор. — Аз тук, додето хване студ чак, ще седя.

— Твоят живот е доходен — все тъй сърдито казва Семьон. — Седи и трупай трудодни. Сами ти идат в ръцете. А ако се съди по право, ти, Никифоре, си безделник.

Никифор не иска да спори.

— В днешно време няма безделници — казва той примирително. — Имаше, ама се свършиха. Всеки работи според способностите си. На тебе ти е добре, ти си, да речем, дърводелец. А аз съм инвалид втора степен. Много ли работа мога да свърша! Та затуй седя тук и превозвам през реката.

— Много не много, ама трябва да си гледаш работата. Я виж — Семьон ми показва девойките в реката, — сами гребат. А редно е превозвачът да иде с тях, та да върне лодката. Сега чакай, додето те там се оправят и се върнат.

— Ама те ей сегичка — казва смутено Никифор. — Та те нямат никаква работа. Отидоха да вземат хармониста.

— Да не е отишла Шурка?

— Да. Шурка и Лидка.

— Ох, тая Шурка! Какво момиче е — пази боже!

Никифор се подсмива.

— Знае се какво. С характер момиче.

— Какво знаеш ти? — отново се разсърдва Семьон. — Смееш се, а? Ще ти дам аз един смях. Зарадваха се, дяволите му недни: ето, значи, Шурка надви Семьон, огъна се Семьон пред нея, а не ви минава през ум, че аз сам ѝ отстъпих.

— Че аз нищо... Това не е моя работа.

— Човек трябва да знае как е била работата и тогаз да се смее. Ей на туй място, дето превозваш, най-много клеветите.

— А ти не се ядосвай!

— Че как да не се ядосвам, драги! — Семьон се обръща към мен: — Все ми тикат Шурка в очите, още от август месец. И защо? От глупостта си. Аз не се сърдя на нея.

— Ние отде да знаем сърдиш ли ѝ се, или не?

— Ей отде! Аз ти казвам. Няма да лъжа — отпърво се счепках с Шурка на живот и смърт. Ти сам размисли. Нашият живот всякога е бил тих. Ей като тоя ден — никакво безпокойство в него. Всеки си гледа работата. Аз, да речем, съм дърводелец. За мене ръка ли, брадва ли — все едно, че е един инструмент. С брадвата мога да ти вдяна конец в игла. От дете имам практика. Тъй или иначе, но не е шега работа, когато всеки си е майстор в своята област. Тъй... Живея си аз, работя дърводелство, колхозът ме уважава. Но за беля свърши Шурка седми клас и я назначиха в колхоза за помощничка на председателя, на Пьотр Силантиевич. И се почна. Един характер има — направо казано, адски! Да остави човека да си побъбри или да изпуши една цигара — дума да не става! Немислимо. Самата тя като огън, искри се пръскат от нея на всички страни, бързай само да се дръпнеш по-далеч. С една дума, комсомол — и толкоз! Аз, значи, я наблюдавам, мисля си: „Много знаеш ти и учиш всички как да работят. Хубаво пееш, ама де ли ще кацнеш. Ние имаме опит, а ти — напор. Само с него не можеш живя. До ще време, ще дойдеш да ни се поклониш: «Стари хора, научете ме, демек, на ум и разум — мен, момиченцето».“ Мисля си така, ама си мълча. Всички я слушат, а на мене сърцето ми просто кипи — ще ми се да се счепкам с нея. С какво съм аз по-лош? Изчаквам случай. И сам, разбираш, се чудя: хубаво момиче, дума да

няма. И не е като другите — не вика, не се кара, не се вайка. Няма такива работи при нея.

Да. Чаках аз случай и дочаках. Ама аз си изпатих. Придошлата вода отнесе моста през Нередица, трябва да се строи нов. А кой ще го строи, ако не аз? То се знае — мене викат. Идва Шурка в къщата ми да се уговаряме. Всичкото — както си му е редът. Поговорихме, после тя поглежда към стената, а там виси една моя картичка. Сниман съм като млад — по онова време служех в Орел в пехотния полк. И тя ми казва: „Ах, чичо Семьон, колко хубав сте бил!“ — „Че аз и сега не съм лош.“ Туй аз ѝ отговарям. Тя сваля от стената същата тази картичка да я разгледа по-отблизо, а зад картичката на стената — хлебарки! Двайсетина! И като плъзнаха на всички страни! Тя смръщи чело, казва: „Как може, чичо Семьон, такъв прочут майстор тъй да живее?“ А мен, разбираш, хем ме е срам, хем ме е яд на нея, пък и обидно е — някой друг да ми направи забележка, а то — едно момиченце! И то такова едно, приятно на вид. А аз отгоре на това бях взел и да ѝ се перя: „И сега не съм лош.“ Ама че глупак с глупак! „Добре, викам, ние не сме учили в университети и сутрин не сме сърбали кафе, а сме станали хора със селяшки труд и гърбина. А ти знаеш, живея сам.“ — „Добре“ — казва. И си отиде. Взех аз метлата, свалих от стените всички календари и портрети и почнах да трепя с метлата хлебарките.

— Подействува ти, значи, агитацията — забеляза Никифор.

Но Семьон само го изгледа пренебрежително.

— Да... Почнах аз да строя моста. А Шурка като някой надзирател седи при мен. Все наглежда. Повечето си мълчи. Само ми дава зор. А аз ѝ викам: „Да се строи мост, не е като да ловиш мухи, хубавице.“ Да... Вървя тъй, вървя, една сутрин идва тя, погледна и казва, че трябвало да се преправят перилата и да се издялат фасонни пречки. „Как, казвам, фасонни? За какво?“ — „За красота — вика, — та всички да се дивят на нашия мост.“ А аз ѝ казвам: „Глупак само не разбира, а всеки дърводелец ще ти каже, че този мост цена няма. Разкрасявай си, викам, стаята дома. А тук картината е проста. Да не би на кравите да им трябва твоята красота — кога ги подкарат през тоя мост в ливадите? Не ми пречи!“ Замълча си тя, отиде си, но не миряса. Дойде на другия ден: и настилката, представи си, не ѝ харесала, не я задоволявала — много грубо редели дъските, на прави редове, а тя искала на рибена кост. Да не би да се кани да танцува на тоя мост? Ама

че го измисли! Да се прережда настилката! Че и на два слоя! Тук вече не се стърпях, кипнах. „Много самомнително момиченце си ти — викам — и още си малка да ме учиш. Махай ми се от главата! Не ме безпокой. Все едно, няма, да го направя по твоему, ако щеш да се съдереш.“ — „Няма ли да го направиш?“ — пита. „За нищо на света!“ — „Ами ако го направиш?“ Че като траснах брадвата по настилката... „Какво искаш?! — креснах. — Подиграваш се с мен — стария човек, така ли?“

Плюх, взех брадвата, тръгнах си за в къщи, а тя остана на моста. Дърводелците, помощниците ми, се объркаха, то се знае. Викат ме, а аз се правя, че не ги чувам, отивам си.

— Ама един характер имаш! — казва Никифор. — Цял живот вдигаш врява, цял живот гълчиш. А за грош файда...

— Тебе май не съм те питал — сърдито му отвърща Семьон и дълго гледа, присвил очи, към другия бряг. — Отидоха в къщата на хармониста. Хубава къща!

Семьон въздиша, нахлупва каскета ниско над очите:

— Отидох си. Седя в къщи ден, седя два, не се показвам на двора. Мисля си, без друго ще притича Пьотр Силантиевич, ще ми се заумилква, то се знае: нали мостът стои изоставен, без мен никой няма да го доправи. Но никой не иде. Горди сме, мисля си, ама да видим кой ще излезе по-горд. Съседите — и те се спотаили. Защо ли така?

На четвъртия ден не издържах. Станах преди разсъмване, едва се сипна зората — и на моста. Приблжих се — майко мила! Стои мостът като някоя булка — цялата настилка на рибена кост, а перилата всички фасонирани, само пет-шест пречки останали още недовършени. Тъ-ъ-й!... И какво, мислиш, се оказва? Събрала Шурка нейните комсомолци, моменца и две-три момчета, и довършили моста с моите помощници. Аз погледах-погледах, па тръгнах към ливадите. Не ми се връща у дома — току-виж, някой изскочи насреща ми. Какво ще му кажа, как ще го погледна? Пребит пес — ето какъв съм! И срам ме хвана, и ми обидно, и ми пламна главата от яд. Направо ще ти кажа — разболях се. Върнах се дома по тъмно, промъкнах се дебнешком през задните улички, дръпвам вратата, влизам. В къщи тихо, а под прозорчето някой все пак седи. „Кой е? — питам. — Какво има?“ И чувам, разбираш — някой се смее, ама така тихо, сякаш се умилква. Господи, да не е Шурка? Понечих да изляза вън. А тя скочи, хвана ме

за ръкава, вмъкна ме вътре и ми говори нещо, някак бързо, ласкаво, а аз нищо не разбирам. Чак после разбрах. „Ти, казва, забрави обидата, не живееш на света само за себе си.“ — „Ех, казвам, направи ме ти мене за срам, а пък на, цял съм вече побелял. Цял живот никой не ме е сочил с пръст. Никой!“ — „И сега никой няма да те сочи — вика. — Ти разчитай на мен. Аз отдавна те чакам в къщи. Как е мостът — вика. — Нали го видя?“ — „Видях го.“ — „Не издържа, а?“ — „Не, казвам, сърцето не се стърпя. А мостът е добър, както трябва. Да ми беше дъщеря, щях комай и да се възгордея с теб. Дай си ръката!“

Пречупи ме тя мене. Сбогува се, отиде си. Тиха такава, светла. Не можеш я позна. Поседях аз на пейката, поразмислих и забелязах, че седя сам, а все се усмихвам.

— Значи, помирение настъпи между вас — казва Никифор.

— Такова нещо! — съгласява се Семьон.

От отвъдния бряг долитат звуците на хармоника. Семьон става.

— Идват — казва той. — Карат хармониста. Хубав празник ще е днеска.

В лодката пак дружно гребат две девойки, а хармонистът седи на кърмата и тихичко свири. Той изглежда безразличен към всичко на света, както и подобава на добрия хармонист. Лодката удря нос в пясъчния бряг. Семьон я изтегля, помага на девойките да слязат. Едната от тях — тъмнокоса, със стеснителни сиви очи — ме поглежда бързо, извързва се, влиза във водата и започва да си плакне краката — от смущение навярно.

— Шура — казва ѝ ласкаво Семьон, — Александра Петровна, тук има чужд човек. Искане да се запознае с теб.

— Ей сега. Само да си обуя обувките.

Тя обува обувките, обръща се и ми подава ръка.

— Все едно, че ми е дъщеря — казва Семьон, явно горд от Шурината красота. — Хубавица!

— Ти какво все си измисляш, чичо Семьон — провлечено отвръща Шура. — Как не те е срам!

— Няма що да се срамуваш от хубостта си... Е, довиждане. Надвечер ще се върна.

Семьон блъска лодката и скача в нея. Шура, все тъй смутено усмихната, оправя коси, връзва на главата си малка пъстра забрадка и казва:

— Какъв мрачен и топъл ден. От сутринта се кани да завали и все не може да се накани.

И сякаш в отговор на думите ѝ по реката и храстите зашумолява тихичко рядък и топъл дъжд. И в същия миг в селото отвъд реката почват да се обаждат на разни гласове петли. А хармонистът седи на пейката пред колибата и тихо свири нещо, загледан равнодушно във водата.

1948

ОБИТАТЕЛИТЕ НА СТАРАТА КЪЩА

Неприятностите започнаха още от края на лятото, когато в старата селска къща се появи кривокракото кученце-дакс Фунтик. Бяха го донесли от Москва.

Веднаж черният котарак Степан седеше както винаги на стълбищната площадка и лениво се миеше. Ближеше разперената си лапа, сетне, примижал, се търкаше с все сила с напльончената лапа зад ухото. Внезапно Степан почувствува нечий втренчен поглед. Озърна се и замръзна с лапа, сложена зад ухото. Очите му избледняха от злоба. До него стоеше мъничко червеникаво куче. Едното му ухо се беше подгънало. Разтреперано от любопитство, кучето протягаше мокра муцунка към Степан — искаше да подуши този тайнствен звяр.

— А-а, тъй, значи!

Степан използва удобния случай и удари Фунтик по клюмналото ухо.

Войната бе обявена и от този момент животът загуби за Степан всякаква прелест. Не можеше и да мисли да търка лениво муцуна о напречните дъски на разсъхналите се врати или да се въргаля на слънце край кладенеца. Сега трябваше да ходи предпазливо, на пръсти, по-честичко да се озърта и винаги да си избира отпред някое дърво или стобор, за да се измъкне навреме от Фунтик.

Като всички котараци и Степан си имаше закоравели навици. Обичаше да обикаля сутрин обраслата със змийско мляко градина, да гони врабците от старите ябълки, да лови жълти зелеви пеперуди и да си точи ноктите на прогнилата скамейка. Но сега трябваше да обикаля градината не по земята, а по високия стобор, опасан, кой знае защо, с ръждясала бодлива тел, и при това толкова тесен, че понякога Степан дълго мислеше къде да си сложи лапата.

Изобщо в живота си Степан бе имал различни неприятности. Веднаж открадна и изяде една черноперка заедно със заседналата в хрилете ѝ риболовна кукичка — и всичко мина. Степан дори не се разболя. Но никога досега не беше му се случвало да се унижава

заради някакво си кривокрако кученце, прилично на плъх. Мустаците му потръпваха от негодувание.

Само един път през цялото лято Степан се усмихна, седнал на покрива.

В двора, сред къдравата гъша трева, имаше една дървена паница с мътна вода — в нея хвърляха корички черен хляб за кокошките. Фунтик се приближи до паницата и предпазливо измъкна от водата една голяма разкисната коричка.

Свадливият дългокрак петел, наречен Кресльо, изгледа втренчено с едното око Фунтик. После обърна глава и го изгледа с другото. Петелът просто не можеше да повярва, че тук, край него, посред бял ден става грабеж.

След като поразмисли, петелът вдигна крак, очите му се наляха с кръв, в гърдите му нещо заклокочи, сякаш тътнеше далечен гръм. Степан знаеше какво означава това — петелът беше разярен.

Светкавично и страшно петелът се нахвърли върху Фунтик, като тупаше с мазолестите си крака, и го клъвна по гърба. Чу се звук от къс и силен удар. Фунтик изпусна хляба, сви уши и с отчаян вопъл се втурна в олука под къщата.

Петелът победоносно запляска с криле, вдигна гъст прах, клъвна размекнатата коричка и с отвращение я захвърли настрана — навярно миришеше на куче.

Фунтик остана скрит под къщата няколко часа и чак привечер се измъкна и като заобиколи издалеч петела, се прибра крадешком в къщи. Муцуната му беше цяла в прашна паяжина, по мустаците се бяха полепили изсъхнали паяци.

Но много по-страшна от петела бе черната мършава кокошка. На шията ѝ бе наметнат шал от пъстър пух и тя цялата приличаше на някоя циганка-врачка. Бяха я купили безполезно. Ненапразно бабичките по селото казваха, че кокошките почернявали от лошотия.

Тази кокошка летеше като врана, биеше се и по няколко часа можеше да стои на покрива и непрекъснато да кудкудяка. Невъзможно беше човек да я свали от керемидите дори и с парче тухла. Когато ние се връщахме откъм ливадите или от гората, отдалеч още виждахме кокошката. Тя стоеше на комина и изглеждаше като изрязана от тенекия.

Спомняхме си за средновековните странноприемници — бяхме чели за тях в романите на Валтер Скот. Върху покривите им стърчели на един прът тенекиени петли или кокошки вместо табела.

И също като в средновековна странноприемница ни посрещаха в къщи тъмни дървени стени с жълт мъх между облите греди, пламтящи цепеници в печката и мирис на кимион. Кой знае защо, старата къща бе цялата пропита с миризма на кимион и на изгнило дърво.

Романите на Валтер Скот четяхме в мрачни дни, когато по покривите и в градината кротко шумолеше топъл дъжд. От чукането на малките дъждовни капки мокрите листа на дърветата потрепваха, през водосточната тръба се лееше вода на тънка прозрачна струя, а под тръбата седеше в локвата малко зелено жабче. Водата се изливаше право върху главата му, но жабчето не помръдваше и само мигаше.

Когато нямаше дъжд, жабчето седеше в локвичката под умивалника. Веднаж в минутата върху главата му капваше студена вода от умивалника. Пак също от романите на Валтер Скот ние знаехме, че в средните векове най-страшното изтезание е било ей такова бавно капене на ледена вода върху главата — и се чудехме на жабчето.

Понякога вечер то идваше и в къщи. Прескачаше прага и можеше с часове да седи и да гледа пламъка на газената лампа.

Мъчно можеше да се разбере с какво този пламък го привлича толкова много. Но сетне се досетихме, че жабчето идва да гледа яркия пламък също тъй, както децата се събират около неразтребената маса след вечерния чай, за да послушат приказка, преди да отидат да спят. Пламъкът ту лумваше, ту примижаваше от изгорелите в лампеното шише зелени мушици. Навярно жабчето го мислеше за голям елмаз, в който, ако се вглеждаш дълго, можеш да видиш във всяка стеничка цели страни със златни водопади и многоцветни като дъгата звезди.

Жабчето толкова се увличаше от тази приказка, че трябваше да го гъделичкаме с пръчица, за да дойде на себе си и да си иде под изгнилото стълбище, по стъпалцата на което, кой знае как, бяха цъфнали глухарчета.

Когато валеше дъжд, покривът тук-там течеше. Ние слагахме на пода бакърени легени. Нощем водата капеше в тях особено звънливо и равномерно и често този звън съвпаднаше със силното тиктакане на стенния часовник.

Стенният часовник бе много весел — цял изписан с разкошни розови пъпки и трилистни детелини. Всеки път, когато минаваше покрай него, Фунтик тихо ръмжеше — сигурно за да знае стенният часовник, че в къщи има куче, да е нащрек и да не си позволява никакви волности: да не избързва с три часа на денонощие или да спира без всякаква причина.

В къщата имаше много стари неща. Някога, преди много години, тези неща са били необходими на обитателите ѝ, а сега събираха прах и се разсърваха на тавана и между тях сновяха мишки.

От време на време ние организирахме на тавана „археологически експедиции“ и между изпочупените прозорчени рамки и завеси от мъхеста паяжина намирахме ту кутия от блажни бои, покрита с разноцветни втвърдени капки, ту счупено седефено ветрило, бакърена мелнична за кафе от времето на севастополската отбрана, огромна тежка книга с гравюри из древната история или най-сетне пакет картинки за прекопирване.

Ние ги прекопирвахме. Изпод шупналата от влага книжна ципица се появяваха ярки и лепливи изгледи от Везувий, италиански магаренца, обкичени с гирлянди рози, момиченца със сламени шапки с небесносини атлазени панделки, които играят на серсо, и тримачтови военни кораби, заобиколени с пухкави топчици барутен дим.

Веднаж намерихме на тавана една черна дървена кутийка. На капака ѝ с медни букви бе изписано на английски: „Единбург. Шотландия. Направена от майстор Галвестън“.

Отнесохме кутийката в стаята, внимателно избърсахме праха и отворихме капака. Вътре имаше медни валячета с тънки стоманени шипове. Край всяко валяче на бронзово лостче бе кацнало медно водно конче, пеперудка или бръмбар.

Това бе музикална кутийка. Навихме я, но не свиреше. Напразно натискахме по гръбчетата на бръмбарите, мухите и водните кончета — кутийката бе повредена.

През време на вечерния чай заприказвахме за незнайния майстор Галвестън. Всички твърдяха, че е бил весел възрастен шотландец с карирана жилетка и кожена престилка. През време на работа, докато е изглаждал на струга медните валячета, навярно си е подсвирквал песенчицата за пощенския раздавач, чийто рог пее в потънали в мъгла долини, и за девойката, която събирала в гората сухи съчки. Като

всички добри майстори, той разговарял с нещата, които правел, и им разказвал бъдещия им живот. Но, разбира се, той по никой начин не можел да се досети, че тази черна кутийка ще се озове след бледното шотландско небе в глухите гори отвъд Ока, в едно селце, дето само петлите пеят като в Шотландия, а всичко останало никак не прилича на тази далечна северна страна.

Оттогава майстор Галвестън стана сякаш един от невидимите обитатели на старата селска къща. Понякога дори ни се струваше, че чуваме пресипналата му кашлица, сякаш се е задавил с дима от лулата си. А когато майсторяхме нещо — маса за беседката или нова къщичка за скорците — и спорехме как трябва да се държи рендето или как да се притегнат една до друга две дъски, често се позовавахме на майстор Галвестън, като че той стоеше до нас и присвил сивите си очи, присмехулно наблюдаваше заниманията ни. И всички ние тананикахме последната любима песенчица на Галвестън:

*Звезда над мили родни планини, прощавай!
Навек прости, о топъл бащин дом...*

Сложихме кутийката на масата до една саксия с мушкато и в края на краищата я забравихме.

Но веднаж през есента, през късна есен, в старата кънтяща къща се разнесе стъклен преливащ се звън, сякаш някой удряше с малки чукчета по звънчета, и от този чудесен звън възникна и се разля песента:

*Ти ще се върнеш
в родни планини...*

След многогодишен сън неочаквано се бе пробудила и засвирила музикалната кутийка. В първия момент ние се изплашихме и дори Фунтик слушаше, повдигайки внимателно ту едното, ту другото ухо. Изглежда, че в кутийката се беше откачила някаква пружина.

Тя свири дълго, като ту спираше, ту отново изпълваше къщата с тайнствен звън — дори стенният часовник се спотаи от учудване.

Кутийката ни изсвири всичките си песни, млъкна и колкото и да се мъчихме после, не можахме да я накараме отново да засвири.

Сега, късно есен, когато живея в Москва, кутийката стои там самичка в празните студени стаи и може би в непрогледни и тихи нощи отново се събужда и свири, но вече няма кой да я слуша освен страхливите мишки.

Дълго след това си подсвирквахме мелодията за милите изоставени родни планини, докато веднъж не ни я изсвири един стар скорец — той живееше в една къщичка край портичката. Дотогава скорецът пееше дрезгави и странни песни, но ние ги слушахме с възхищение. Досещахме се, че е научил тези песни през зимата в Африка, където е подслушвал игрите на негърчетата. И, който знае защо, се радвахме, че през следващата зима, някъде много, много далеч, сред гъстите гори по бреговете на Нигер, скорецът ще пее под африканското небе песента за старите изоставени планини на Европа.

Върху старата дъсчена маса в градината всяка сутрин поръсвахме трохи и грис. Десетки пъргави синигери долитаха на масата и изкълваха трохичките. Синигерите имаха бели пухкави страни и когато кълвяха всички заедно, струваше ни се, че по масата чукат бързо десетки бели чукчета.

Синигерите се караха, цвърчеха и цвърченето им, напомнящо бързи удари с нокът по стъклена чаша, се сливаше във весела мелодия. Като че ли на старата маса в градината свиреше някаква жива чуруликаща музикална кутийка.

Освен Фунтик, котарака Степан, петела, стенния часовник, музикалната кутийка, майстор Галвестън и скореца обитатели на старата къща бяха и една опитомена дива патица, един таралеж, който страдеше от безсъние, звънчето с надпис „Дар от Валдая“ и един барометър, който винаги показваше „страшна суша“. За тях ще трябва да разкажа друг път — сега е вече късно.

Но ако след този малък разказ ви се присъни веселата нощна песен на музикалната кутийка, звънът на дъждовни капки, падащи в бакърен леген, ръмженето на Фунтик, недоволен от стенния часовник, и кашлицата на добряка Галвестън, ще мисля, че ненапразно съм ви разказал всичко това.

1940

Издание:

Автор: Константин Паустовски

Заглавие: Живописна България

Преводач: Иванка Васева

Година на превод: 1963

Език, от който е преведено: руски

Издател: Народна култура

Град на издателя: София

Година на издаване: 1963

Тип: сборник разкази

Печатница: Държавен полиграфически комбинат „Димитър Благоев“

Редактор: Зорка Иванова

Художествен редактор: Васил Йончев

Технически редактор: Александър Димитров

Художник: Александър Поплилов

Коректор: Миладин Кънев

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/3026>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.